

Research Paper

Street Vending as a Field of Power: An Institutional-Historical Analysis of Urban Policy in Tehran

Zahra Asghari¹, Abbas Varij Kazemi²

Received: May. 22, 2025; Accepted: Sep. 1, 2025

Abstract

This article investigates the socio-political dynamics and institutional configurations that have shaped the phenomenon of street vending in Iran, particularly in Tehran, from the 1940s to the present. Moving beyond the prevalent narratives that treat street vending as merely an informal or deviant economic activity, the study situates it within the broader frameworks of urban political economy and policy discourses. Drawing on historical documents, legal archives, governmental regulations, and ethnographic observations—including voices of vendors themselves—this research reveals how various institutions (municipal authorities, health ministries, market organizations, and law enforcement bodies) have successively problematized and governed street vending through shifting discourses of legality, public hygiene, urban order, and even urban aesthetics.

The paper identifies five key discursive and policy phases: from the criminalization of vendors as "obstructors of public passage" to their reconfiguration under neoliberal governance logics that treat them as both urban nuisances and tourist attractions. This historical periodization uncovers a recurring pattern in which policies oscillate between violent exclusion and tactical inclusion, often masking deeper struggles over urban space, economic precarity, and institutional legitimacy. In contrast to existing scholarship that either pathologizes or romanticizes vending, this study offers a relational and institutional account, highlighting the interplay between vendor resistance and the evolving strategies of urban governance. Ultimately, it argues that

¹ Master of Cultural Studies zahra.asghari215@gmail.com

² Associate Professor, Institute of Cultural and Social Studies, Research Institute for Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Research and Technology, Iran, av3kazemi@gmail.com

street vending is not only a mode of survival but also a site where the politics of visibility, informality, and urban citizenship are continuously negotiated.

Keywords: Street Vending, political economy, space, urban policymaking

Introduction

Street vending represents one of the most contested and conflictual forms of urban employment in Iran. Positioned at the intersection of the informal economy, public order, and urban policy-making, it has evolved far beyond a mere survival strategy to become a field of institutional struggle over property, legitimacy, and the use of public space. Since the 1950s, a variety of state and semi-state institutions—such as municipalities, police forces, health authorities, and business guilds—have redefined street vending through discourses such as “public obstruction,” “pseudo-job,” “illegal activity,” and “public health threat.” In this way, vendors have been alternately criminalized, marginalized, or integrated into urban planning through regulatory frameworks. Unlike prior studies that primarily framed vending as an individual-level coping mechanism or an informal occupation, this article conceptualizes it within the broader framework of urban political economy and institutional conflict. It asks: which institutions have shaped the governance of street vending since the 1960s, and how has this phenomenon been institutionalized and problematized as an urban issue?

Methodology

The study employs a qualitative, document-based historical approach. Archival research covered a wide range of sources, including press reports, governmental decrees, municipal bylaws, and online news archives. Newspaper coverage from the 1980s and 1990s (Kayhan, Ettelaat, Ayandegan) was systematically examined, while later decades relied on digital sources such as ISNA, IRNA, and Hamshahri. Legal documents, municipal council acts, and policy frameworks were also analyzed. Additionally, experiential data were incorporated from street vendors’ own narratives, such as those shared in the Telegram channel “Illiterate Vendor,” curated by a vendor himself. These diverse materials were analyzed comparatively across different periods, allowing the authors to trace discontinuities and continuities in policies and to construct a five-stage historical periodization of institutional responses to street vending.

Findings

The historical-institutional analysis reveals five distinct stages in urban governance of street vending in Tehran:

1. Criminalization and Public Obstruction (1960s–70s): Street vendors were redefined primarily through the discourse of *sadd-e ma'bar* (“obstruction of passage”), legitimizing their removal from sidewalks and streets. Vendors were framed as disruptors of public order and urban flow.
2. The emergence of institutions and the formation of policies (1970s–80s): New institutions such as the Anti-Obstruction Task Forces and the expansion of police authority marked the consolidation of punitive approaches. Vendors were increasingly categorized as “pseudo-workers” or even “beggars,” embedding their exclusion in formal law.
4. Neoliberal Turn and Marketization (1990s–2000s): A shift occurred toward organizing vendors into temporary markets and bazaars. Municipalities reduced coercive removals and instead sought to capitalize on vending through fees, rents, and permits. This period reflects a neoliberal logic oscillating between exclusion and commodified inclusion.
5. Health and Sanitation Discourses (2000s): The Ministry of Health and medical universities entered the regulatory arena, framing vendors—especially food sellers—as unhygienic and a public health risk. This broadened the institutional coalition against vending by linking it to the body, health, and sanitation of urban residents.
6. In the struggle between organization and monetization in a neoliberal city (2010s–present): Current policies oscillate between exclusionary crackdowns and selective legalization. Municipalities have experimented with “smart governance” strategies (temporary permits, digital registries, designated vending zones), while at the same time reinforcing discourses of “urban aesthetics” and “public rights” to justify evictions. The establishment of *Shahrban* and its security apparatus institutionalized direct confrontations with vendors, while legislative reforms have reframed vending as a quasi-legal yet marginal activity.

Across these five stages, vendors have been alternately framed as obstructive, illegal, unhygienic, marginal, or even as contributors to urban aesthetics. This oscillation reflects broader structural struggles over space, power, and legitimacy in Tehran. Street vending thus emerges as both a livelihood strategy and a contested claim to citizenship and the right to the city.

Conclusion

The present study sought to revisit the process by which street vending becomes problematized not at an individual or moral level, but at a discursive-institutional one.

Such a reevaluation reveals how street vending, in the context of socio-economic transformations and through the gradual involvement of formal institutions, has shifted from a livelihood strategy into an urban and regulatory issue. What emerges in this analysis is not merely a conflict between the “formal order” and the “informal,” but logics that in different historical periods produced new labels, created new institutions, and proposed varying policies for addressing the phenomenon.

From characterizations such as “nuisance vendor” to “irregular vendor,” from “unhygienic” to “illegal,” and eventually from “to be excluded” to “urban attraction,” we observe a process in which the identity of street vendors is continuously redefined — and each redefinition has been intertwined with new formations of power, legitimacy, and urban order. In one period, physical coercive control over public space was the main tool of urban institutions; in another, softer policies such as regulation, licensing, or mechanizing marketplaces took its place. Yet throughout all these periods, what is repeated is the presence of an interventionist logic that seeks either to incorporate the informal into the symbolic order of power or to relegate it to the margins.

The study demonstrates that street vending in Tehran cannot be understood merely as an informal economic practice; it is an institutionalized field of power shaped by historical trajectories of law, governance, and everyday resistance. Each policy cycle has oscillated between coercion and co-optation, reflecting the contradictory logics of exclusion and economic exploitation. Ultimately, vending highlights the dynamic interplay between institutional authority and subaltern agency. Street vendors, far from passive victims, have continually negotiated their presence in the city through tactical resilience and spatial improvisation. From a sociological perspective, vending must therefore be analyzed as a relational and historical phenomenon, where urban space is not only a site of economic exchange but also a battleground for recognition, citizenship, and the distribution of rights within the city.

Bibliography

- Ajrlou, S., & Sadeghi, S. (2011). A sociological explanation of women’s tendency toward street vending (Case study of women street vendors in the metro). *Sociological Studies*, 19(1), 79–112. [In Persian]
- Auerbach, K. 2024. "Street Economies and the Fabric of the City: Informality and Everyday Life in Urban Public Spaces", *Urban Studies Journal*, 61(1), 45–67.
- Bayat, A. (2017). *Street policies: The movement of the poor in Iran*. S. N. Chashmi (Ed.). Tehran: Shirazeh. [In Persian]

- Daneshmehr, H. (2019). Phenomenology of street vendors in Sanandaj. *Iranian Journal of Social Issues*, 10(2), 271–295. [In Persian]
- Eghbal, E. (2015). A study of the phenomenon of street vending in Tehran metro and ways to organize it (Master's thesis, Alborz University). [In Persian]
- Executive By-law of Article 16 of the Law on Continuous Improvement of the Business Environment (2015). Available at https://rc.majlis.ir/fa/law/print_version/928298. [In Persian]
- Fan, Y., Guthrie, A., & Levinson, D. 2022. "Social Diversity and Public Safety: Revisiting the Eyes on the Street Hypothesis". *Journal of Urban Affairs*, 44(3), 295–312.
- Gamiendien, F., & Van Niekerk, L. 2017. "Street vending in South Africa: An entrepreneurial occupation". *South African Journal of Occupational Therapy*, 47(1), 24-29.
- Guidelines for organizing street vendors. (2020, February 27). Shenanameh Law Website. Available at <https://B2n.ir/qs6658>. [In Persian]
- Handoyo, E., & Setiawan, A. B. 2018. "Street Vendors (PKL) as the Survival Strategy of Poor Community". *JEJAK: Jurnal Ekonomi dan Kebijakan*, 11(1), 173-188.
- History. (n.d.). Samandehi of Urban Industries and Jobs. Available at <http://samandehi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=63>. [In Persian]
- Hoseynizadeh, M. (2011). An anthropological study of street vending in the metro (Master's thesis, University of Tehran). [In Persian]
- Hosseininjad, H., Zolfivorzaqani, F., & Heydarjamaat, F. (2017). The impact of urban space use policies on the increase of street vending and mobile retailing: A case study of District 10. *Journal of Geography, Urban Development and Management Studies*, 3(4), 82–92. [In Persian]
- Islamic Penal Code. (1989, March 14). Available at <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/99597>. [In Persian]
- Law on the amendment of certain articles and the addition of new articles to the Municipality Law of 1955. (1967, February 16). Available at <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/95968>. [In Persian]
- Laws and regulations in the field of guilds. (n.d.). Samandehi of Urban Industries and Jobs. Available at <http://samandehi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=65#1354296>. [In Persian]
- Mazlumi, S., & Estelami, A. (2021). Organizing street vendors and its impact on urban life: A case study of Kan neighborhood, District 5, Zone 2. *Urban Planning and Research Quarterly*, 12(45). [In Persian]

- Minister of Health requests Ministry of Interior to deal with street vendors and itinerant food sellers. (2005, March 13). Iranian Students News Agency (ISNA). Available at <https://isna.ir/x6jxP>. [In Persian]
- Mirghafari, M. (2018). Lived experiences of women street vendors in the metro (Master's thesis, Islamic Azad University). [In Persian]
- Mohseni, M., & Heydari, A. (2021). The street vendor as the stranger. *Sociological Studies*, 28(2), 9–38. [In Persian]
- Mousavi, S. L. Governance relations and the Guilds' Chamber. Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. Available at <http://www.iichs.ir/s/6789>. [In Persian]
- Mousavizadeh al-Jazayeri, S. M. What impact did land reforms have on Iran's economic structures? Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. Available at <https://www.iichs.ir/s/5498>. [In Persian]
- Municipality Law. (1955, June 1), p. 21. Available at <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94737>. [In Persian]
- Naibi, H., Saeidi, A.-A., & Tavakolirad, M. (2019). Factors contributing to the formation of street vending in Rasht. *Iranian Journal of Social Issues*, 10(2). [In Persian]
- Rastami, S. (2014). A study of the causes and consequences of women's street vending in Tehran (Master's thesis, Alzahra University). [In Persian]
- Ray, C. N., & Mishra, A. 2011. "Vendors and informal sector: A case-study of street vendors of Surat City". Centre for Urban Equity (An NRC for Ministry of Housing and Urban Poverty Alleviation, Government of India) CEPT University, Working Paper–15.
- Resolutions of the seventy-third meeting of the Regulatory Reform and Business Environment Improvement Board. (2023, January 15). Regulatory Reform and Business Environment Improvement Board. Available at <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=18227793580912047018>. [In Persian]
- Reyes, R. M. 2013. "Crime, street vendors and the historical Downtown in post-Giuliani Mexico City". *International Journal of Criminology and Sociology*, 2, 186-198.
- Rezaei, N., & Najari-Nabi, R. (2024). A review of international experiences in organizing street vending with an emphasis on the role of street vending in urban landscape. *Urban Economics and Planning*, 5(1), 156–170. [In Persian]

- Rezaei, N., & Najari-Nabi, R. (2024). A review of international experiences in organizing street vending with an emphasis on the role of street vending in urban landscape. *Urban Economics and Planning*, 5(1), 156–170. [In Persian]
- Roever, S., & Skinner, C. 2016. "Street vendors and cities". *Environment and Urbanization*, 28(2), 359-374.
- Sharifi, E. (2015, February 27). Dr. Ghalibaf has played a significant role in the transformation of Shahrban and Harimban companies through his support. Personal Website of Ehsan Sharifi. Available at <http://ehsansharifi.ir/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%AF%D8%B1-%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%D9%87-%D9%87%D8%A7/articleType/ArticleView/articleId/875>. [In Persian]
- Sheikhi, M. (1990). Causes and consequences of street vending. *Ettela'at Siasi-Eghtesadi*, 3(35), 66–70. [In Persian]
- Smart policy-making plan for low-capital sellers and street vendors. (2019, May). Deputy of Economic Research, Office of Economic Studies. Available at <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1133774>. [In Persian]
- Street vendors: Recognize us officially; organizing street vendors changes their social legitimacy. (2005, January 9). Iranian Students News Agency (ISNA). Available at <https://isna.ir/x63Dp>. [In Persian]
- Taheri-Tafti, M. (2021). Analysis of street vending formalization policies: A discourse analysis approach. *Majles va Rahbord Quarterly*, 28(105), 59–85. [In Persian]
- Talebpour, A. (2015). A sociological explanation of the tendency toward street vending: A qualitative study (Case study of male street vendors in Tehran's bazaars and metro). *Cultural and Social Knowledge Quarterly*, 141–163. [In Persian]
- Trade Union Law. (2013, September 3). Available at <https://www.saramad.ir/fa/ghavanin/ghavaninmarkaz/ghavanin/ghanunnezamsenfi>. [In Persian]
- Varchin, R. (2015). Conflict between street vendors and local authorities (M. Emami, Trans.). *Political Economy Critique*. Available at <https://pecritique.com/2017/12/25/%d8%b3%d8%aa%db%8c%d8%b2-%d8%a8%db%8c%d9%86-%d8%af%d8%b3%d8%aa%e2%80%8c%d9%81%d8%b1%d9%88%d8%b4%d8%a7%d9%86-%d8%ae%db%8c%d8%a7%d8%a8%d8%a7%d9%86%db%8c-%d9%88-%d9%85%d9%82%d8%a7%d9%85%d8%a7%d8%aa/>. [In Persian]

- Vargas Falla, A. M. 2013. "Legal empowerment of informal workers: Alternative models of regulation for street vendors in Bogota, Colombia". Regulating for decent work.
- Yasini, R. (2017). Making a living by the roadside. Iranian News Agency. Available at <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=3666177>. [In Persian]

مقاله پژوهشی

دست‌فروشی به‌مثابه میدان قدرت:

بازخوانی نهادی-تاریخی سیاست‌گذاری شهری در تهران

زهرا اصغری^۱، عباس وریج کاظمی^۲

تاریخ دریافت: ۰۴/۲/۲۲، تاریخ تایید: ۰۴/۶/۱۳

چکیده

این مقاله به بررسی پویایی‌های اجتماعی-سیاسی و پیکربندی‌های نهادی می‌پردازد که پدیده دست‌فروشی را از دهه ۱۳۲۰ تاکنون، به‌ویژه در شهر تهران، شکل داده‌اند. برخلاف روایت‌های رایجی که دست‌فروشی را صرفاً به‌عنوان فعالیتی غیررسمی یا شغلی کاذب تلقی می‌کنند، این پژوهش تلاش دارد تا آن را در چارچوب اقتصاد سیاسی شهری و گفتمان‌های سیاست‌گذاری تحلیل کند. با اتکا به اسناد تاریخی، آرشیوهای قانونی، مقررات دولتی و مشاهدات این مطالعه نشان می‌دهد که چگونه نهادهای مختلف (شهرداری، وزارت بهداشت، اتاق اصناف و نیروی انتظامی) در دوره‌های مختلف تاریخی با برجسب‌هایی همچون "غیربهداشتی"، "مزاحم"، "غیرقانونی" و "جاذبه شهری"، دست‌فروشی را به مسئله تبدیل کرده و آن را مدیریت کرده‌اند.

مقاله پنج دوره اصلی در سیاست‌گذاری و بازنمایی دست‌فروشان را شناسایی می‌کند: از جرم‌انگاری به‌عنوان سد معبر تا بازتعریف آنان در چارچوب منطقی‌های نئولیبرالی که میان حذف و بهره‌برداری اقتصادی نوسان دارند. این دوره‌بندی تاریخی نشان می‌دهد که سیاست‌های طرد یا جذب، در واقع بازتابی از منازعات گسترده‌تر بر سر فضا، قدرت، مشروعیت نهادی و بقا هستند. برخلاف پژوهش‌هایی که به تحلیل صرف علل یا پیامدهای فردی پدیده دست‌فروشی پرداخته‌اند، این مقاله با رویکردی رابطه‌مند و نهادی، موقعیت دست‌فروشان را درون میدان نبردی چندجانبه میان نیروهای حاکم، نهادهای رسمی و مقاومت‌های روزمره خود آنان بازخوانی می‌کند. از این منظر، دست‌فروشی نه فقط شغلی برای بقا، بلکه عرصه‌ای برای چانه‌زنی بر سر شهروندی، دیده‌شدن و سهم از شهر است.

واژگان کلیدی: دست‌فروشی، اقتصاد سیاسی، فضا، سیاست‌گذاری شهری

zahra.asghari215@gmail.com

^۱ کارشناس ارشد مطالعات فرهنگی

^۲ دانشیار موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ایران. av3kazemi@gmail.com

مقدمه

دست‌فروشی یکی از پرتنش‌ترین و مناقشه‌برانگیزترین اشکال اشتغال شهری در ایران است که همواره در تقاطع اقتصاد غیررسمی، نظم عمومی و سیاست‌گذاری شهری قرار داشته است. این پدیده، فراتر از یک راهبرد معیشتی فردی، در طول دهه‌ها به‌عنوان میدان تقابل نهادی و عرصه‌ای برای منازعه بر سر مالکیت، نظم و استفاده از فضاهای عمومی بازنمایی شده است. از دهه ۱۳۳۰ تاکنون، نهادهای گوناگون دولتی و شبه‌دولتی، دست‌فروشی را از طریق گفتمان‌هایی همچون «سدمعبر»، «شغل کاذب»، «فعالیت غیرقانونی» و «تهدید بهداشتی» بازتعریف کرده‌اند و تلاش کرده‌اند آن را در قالب برنامه‌های ساماندهی، طرد و بعضاً بهره‌برداری اقتصادی مدیریت کنند.

با ورود هر یک از نهادها به مسئله دست‌فروشی برچسب خاصی برای دست‌فروشان به کار برده می‌شد. در دهه ۶۰ بیشتر دست‌فروشان با برچسب شغل کاذب بازشناخته می‌شدند و سدمعبر از جمله پیامدهای شغل دست‌فروشی در نظر گرفته می‌شد. به مرور زمان با وارد شدن وزارت بهداشت به درگیری با دست‌فروشان برچسب غیربهداشتی بودن نیز به برچسب قبلی اضافه شد و در ادامه نیز سازمان اصناف در مخالفت با دست‌فروشان برچسب غیرقانونی و غیررسمی بودن را به ایشان زد و شغل دست‌فروشی با مجموعه‌ای از برچسب‌های غیررسمی، کاذب، غیربهداشتی، غیرقانونی بازتعریف می‌شد.

این برچسب‌ها عموماً در پژوهش‌هایی که در رابطه با دست‌فروشان صورت می‌گیرد نیز بازتولید می‌شود به‌طور نمونه محمد شیخی در پژوهش خود از شکل‌گیری دست‌فروشی به‌عنوان شغل کاذب سخن می‌گوید: «با ورود سرمایه‌داری جهانی و تغییر نقش‌های تولیدی و توزیعی تقسیم‌کار جدید در تولید و توزیع، به‌مرور این نقش به خرده‌فروشی‌ها و مراکز خرید در حاشیه خیابان‌ها واگذار شد و دست‌فروشان سنتی به‌صورت مشاغل حاشیه‌ای درآمدند که کمتر نقشی در فرآیند توزیع بر عهده داشتند. با تحول سرمایه‌داری وابسته و تغییر ساختارهای اقتصادی-اجتماعی و فروپاشی نظام‌های سنتی تولید و توزیع و به‌ویژه برهم خوردن تعادل میان شهر و روستا همراه با اوج‌گیری مهاجرت‌های روستائیان به شهرها پدیده‌ای به نام مشاغل کاذب به‌مرور شکل گرفت» (شیخی، ۱۳۶۹: ۶۶)

در کتاب سیاست‌های خیابانی، آصف بیات در بخشی از کتاب به مسئله دست‌فروشان پرداخته است، بیات در این بخش بیشتر بر درگیری و رویارویی دست‌فروشان با مأموران شهرداری تمرکز کرده است؛ مأمورانی که به دکه‌های دست‌فروشان یورش می‌برند و دکه‌هایشان

را تخریب می‌کنند یا با دست‌فروشان درگیر می‌شوند، در ادامه همین کار بیات از اشکال مقاومت دست‌فروشان از تشکیل «شبکه انفعالی» و تاکتیک «بفروش و بگیریز» سخن می‌گوید. اما جای نهادها و سیاست‌گذاری‌هایی که شکل می‌گیرد در آن خالی است مقاله حاضر بخشی از کار مربوط به دست‌فروشان را در برمی‌گیرد که به نهادها و فعالیت‌های آنان و قانون‌هایی که برای دست‌فروشی تصویب کرده‌اند، می‌پردازد.

این مقاله به روندهای شکل‌بندی سیاست‌های مختلف در قبال دست‌فروشی می‌پردازد و نشان خواهد داد که از دهه ۴۰ چه نهادهایی حول دست‌فروشی شکل گرفته‌اند و چه سیاست‌هایی برای فعالیت دست‌فروشی تعیین شده است؟ و به‌طور کلی نهادمند ساختن دست‌فروشی و تبدیل آن به مسأله‌ای شهری چگونه در دوره‌های مختلف تطور یافته است؟

روش‌شناسی

مقاله حاضر در بستر تاریخی با روش‌شناسی کیفی سند محور در میان اسناد، گزارش‌های متفاوت از جمله گزارش‌های مطبوعاتی، سیاست‌گذاری‌های شهری به جست‌وجوی پاسخ به پرسش اصلی تحقیق پرداخته است.

در این مقاله ابتدا به مسئله دست‌فروشی بعد از انقلاب پرداخته شده است هرچند در مواردی به رویدادهای قبل از انقلاب نیز اشاره شده است اما تمرکز این مقاله بر سیاست‌گذاری‌هایی است که بعد از انقلاب حول دست‌فروشی شکل گرفته است. از این‌رو ابتدا اخبار و گزارش‌های مربوط به دهه ۶۰ و ۷۰ را از آرشیو روزنامه‌های اطلاعات، کیهان و آیندگان در کتابخانه جمع‌آوری کردیم، سپس به دهه ۸۰ پرداختیم و گزارش‌های مربوط به دهه ۸۰ را نیز از خبرگزاری‌های آنلاین همچون ایسنا، ایرنا، همشهری و... پیگیری نمودیم و برخی از اطلاعات و مصوبه‌ها را نیز از سایت موسسه مطالعات تاریخ ایران معاصر، سایت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر و بخش قوانین سایت شهرداری، سایت شرکت شهربان و حریم‌بان شهری و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی جمع‌آوری کرده‌ایم، برخی از داده‌های موجود در رابطه با تجربیاتی که دست‌فروشان پشت سر گذاشته‌اند را نیز از کانالی با نام «دست‌فروش بی‌سواد» که مدیریت آن را دست‌فروشی به نام علی شمسی بر عهده داشت و روزمره‌های خود و همکارانش را در آن بازتاب می‌داد، آورده‌ایم. می‌توان فهرست داده‌هایی که جمع‌آوری کردیم بدین شیوه صورت‌بندی کرد:

الف- مطبوعات چاپی: آرشیو روزنامه‌های کیهان، اطلاعات و آیندگان (معیار انتخاب: گزارش‌ها و یادداشت‌هایی که به‌طور صریح یا ضمنی به «دست‌فروشی» اشاره دارند).

ب- خبرگزاری‌های آنلاین (بیشتر از دهه ۱۳۸۰ به بعد): خبرگزاری‌هایی چون ایسنا، ایرنا، همشهری (شامل گزارش رویداد، گفتگو با دست‌فروشان، نقد سیاست‌گذاری)

ج- سیاست‌گذاری‌ها و مقررات شهری (مصوبات و آیین‌نامه‌های موجود در سایت رسمی شهرداری، پیوندهای قانون‌گذاری در سایت موسسه مطالعات تاریخ ایران معاصر و شرکت شهربان، سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

د. گزارش تجربی دست‌فروشان (کانال «دست‌فروش بی‌سواد» با مدیریت علی شمسی، شامل روایت‌های روزمره و مصاحبه‌های کوتاه).

همه اسناد و مدارک مربوط به دست‌فروشی در مطبوعات، خبرگزاری‌ها و سایت‌ها بررسی شده‌اند و بر مبنای گسست‌ها و پیوست‌هایی که در سیاست‌گذاری‌ها وجود داشته دست به دوره‌بندی در باب دست‌فروشی در ایران زده‌ایم. بعد از دوره بندی تاریخی از روند مواجهه با دست‌فروشی، نقل‌قول‌های مرتبط و مهم از هر دوره استخراج شدند و در متن مقاله مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. مبنای تحلیل ما سیاست‌گذاری‌ها و قوانین است و استفاده از گفت‌وگوهای افراد از حیث حقوقی و نقشی است که در تشریح سیاست‌گذاری دارند. بنابراین جایگاه حقوقی آنان گفتارشان را در حکم سیاست‌گذاری تثبیت می‌کند.

مروری بر مطالعات پیشین

موضوع دست‌فروشی همواره موردتوجه محققان بوده است، هر یک از مقالات و کارهای پژوهشی انجام‌شده از منظر خاصی به مسئله دست‌فروشی پرداخته‌اند، از این‌رو در این مقاله کارهای پژوهشی انجام‌شده را ذیل چند دسته‌بندی قرار داده‌ایم؛ یک دسته از مقالات به بررسی علل افزایش دست‌فروشی و دلایل گرایش به دست‌فروشی پرداخته‌اند، برخی دیگر از مقالات سعی کرده‌اند تیپولوژی از دست‌فروشان ارائه دهند و دسته‌ای دیگر از مقالات پیامدهایی که دست‌فروشی چه برای خود دست‌فروشان و چه برای جامعه دارند را بررسی کرده‌اند، در تعدادی از کارهای پژوهشی انجام‌شده نیز به سیاست‌هایی که در رابطه با شغل دست‌فروشی شکل گرفته و برخوردهای پلیسی که با دست‌فروشان می‌شود، پرداخته‌ایم. حول شغل دست‌فروشی استراتژی

و تاکتیک‌هایی وجود دارد که برخی از مقالات سعی کرده‌اند این جنبه از شغل دست‌فروشی را برجسته کنند. در ادامه هر یک از مقالات، ذیل دسته‌بندی‌های گفته‌شده قرار گرفته است.

کارهای پژوهشی زیر در دو شهر متفاوت انجام شده‌اند و به سیاست‌ها و برخوردهای قهری شهرداری با دست‌فروشان اشاره می‌کند.

میشرا^۱ و ری^۲ (۲۰۱۱) نشان داده‌اند که چگونه دست‌فروشان به فرآیند برنامه‌ریزی رسمی شهر سورات وارد شده‌اند. نویسندگان، دست‌فروشان را به‌مثابه مشاغلی سودمند که کالاهایی ارزان برای اقشار ضعیف و همچنین متوسط فراهم می‌کنند به رسمیت می‌شناسند. اما در عوض آنان همواره توسط گروه‌هایی چون شهرداری، پلیس، مصرف‌کننده، سیاستمدار، نمایندهٔ املاک و مستغلات، صاحبان مغازه‌ها و صاحبان وسایل نقلیه تحت فشار هستند.

منسس ریز (۲۰۱۳) به سیاست‌های سرکوبگرانه جولیان^۳ (۲۰۰۷-۲۰۰۹) می‌پردازد که در نتیجه آن خیابان‌ها از دست‌فروشان پاکسازی شدند. درحالی‌که دولت و گروهی از نخبگان دست‌فروشی را مخل امنیت و پدیده‌ای خلاف قانون می‌دانستند، نویسنده بر ایجاد امنیت بیشتر به‌واسطهٔ دست‌فروشی اعتقاد دارد. در جهت اجرای سیاست‌های نئولیبرالی شهری به بهانه زیباسازی شهر، برخورد با دست‌فروشان آغاز شد در این فرآیند ابتدا تمام مجوزهایی که به برخی از دست‌فروشان داده شده بود باطل و از این طریق دست‌فروشی به‌طور کامل به شغل غیرقانونی تبدیل شد، در قدم بعدی مأمورانی برای جلوگیری از دست‌فروشی در خیابان مستقر شدند و مقامات، کاهش جرم و کیف‌قایی را از نتایج عملکرد برخورد پلیسی با دست‌فروشان مطرح کردند. دو کار پژوهشی فوق هرچند به کارکردهای شغل دست‌فروشی و منفعتش برای افراد طبقهٔ پایین اشاره دارد اما در نهایت بر ایدهٔ ساماندهی دست‌فروشان تأکید می‌کنند بدین معنا که از مزایای دست‌فروشی همراه با تحت کنترل درآوردن ایشان می‌توان بهره برد.

در بخش ذیل مقالاتی آورده شده است که سعی کرده‌اند نشان دهند که دست‌فروشان چه مزایایی برای شهرها دارند و چگونه برخوردهای قهری با دست‌فروشان می‌تواند آسیب‌زا باشد.

^۱Assem Mishra

^۲ C. N. Ray

^۳ اقداماتی که گروه جولیان انجام دادند اصلاح برخی قوانین پلیسی و ایجاد روش‌های سخت‌گیرانهٔ پلیسی بود که هدف آن احیا و زیباسازی خیابان‌ها بود بعد از این اصلاحات دست‌فروشی در خیابان جرم تلقی شد. طرح گروه جولیان شامل ۱۴۶ ماده در رابطه با سیاست جرم و بازبینی قدرت پلیس بود. توصیهٔ آن ارزیابی مجدد کل مدیریت شهری بر اساس نظریه پنجرهٔ شکسته بود. و بر اساس طرح ارائه‌شده افرادی که فضای عمومی را اشغال کرده‌اند باید آن را ترک کنند چرا که حضور ایشان منجر به جنایات بیشتری در سطح شهر می‌شود.

وارگاس فاللا (۲۰۱۳) نحوه ساماندهی دست‌فروشان در بوگوتا^۱ پایتخت کلمبیا را مطالعه می‌کند؛ به نظر وی ساماندهی آن‌ها (برای مثال دادن چادر به آن‌ها و...) موجب رونق کسب‌وکار و همین‌طور امنیت بیشتر دست‌فروشان شده است.

در مقاله شهر و دست‌فروشی (۲۰۱۶) که دست‌فروشی در پنج شهر احمدآباد^۲ در هند، دوربان^۳ در آفریقای جنوبی، لیما^۴ پایتخت پرو، ناکارو^۵ در کنیا و آکرا^۶ پایتخت غنا بررسی شده است، نویسندگان نشان می‌دهند که جابجایی دست‌فروشان چه آسیب‌هایی (از بین رفتن مشتریان، رشوه دادن، کاهش قیمت محصولات) را برای آنان دارد. اما در این بین وجود نهادهایی همچون کمیته‌های بازار و SEWA^۷ با نقش میانجیگری بین دست‌فروشان و مسئولان مانع برخوردهای قهری علیه دست‌فروشان می‌شوند.

رجب وارچین در مقاله خود به ستیز بین دست‌فروشان خیابانی با مقامات محلی (۲۰۱۷) پرداخته است. نویسنده در بحث خود به نقش دولت در رابطه با انباشت سرمایه، مشروعیت‌بخشی و سیاست‌های کلان‌مقیاس دولت در مقابل کسب‌وکارهای خردمقیاس می‌پردازد و از خلال این مسئله به رابطه دولت با دست‌فروشان می‌پردازد. دولت از وجود خرده‌فروشان برای پایین نگه داشتن قیمت موادغذایی و همچنین ایجاد اشتغال بهره می‌برد اما زمانی که خرده‌فروشان افزایش می‌یابند دولت برای حفظ منفعت خود در انباشت سرمایه قوانینی را برای کنترل دست‌فروشان وضع می‌کند.

دو کار پژوهشی ذیل سعی کرده‌اند به دست‌فروشی به‌مثابه تاکتیکی برای بقا نگاه کنند؛ دو مقاله زیر در این دسته قرار می‌گیرند.

در مقاله دست‌فروشی به‌مثابه استراتژی بقا برای فقرا (2018)، نویسنده سعی می‌کند نشان دهد که چگونه دست‌فروشی به‌عنوان فعالیتی در بخش غیررسمی تلاشی برای بقا و برطرف کردن نیازهای اولیه زندگی است. نویسنده نتیجه می‌گیرد که دست‌فروشان به‌عنوان گروه‌های فقیر شهری تنها هدف‌شان از کار کردن، بقا و ادامه زندگی است و از آنجایی که تحصیلات و

¹ Bogotá

² Ahmedabad

³ Durban

⁴ Lima

⁵ Nakuru

⁶ Accra

⁷ the Self-Employed Women's Association (SEWA) in Ahmedabad

مهارت کافی برای ورود به بخش رسمی را ندارند مجبور می‌شوند که با ورود به بخش غیررسمی نیازهای اولیه زندگی خود را برطرف نمایند.

مقاله دست‌فروشی در آفریقا: به‌مثابه کارآفرینی (۲۰۱۷) مقاله دیگری است که سعی می‌کند نشان دهد دست‌فروشی تلاشی برای بقاست. این مقاله ۵ تم را برای بررسی فعالیت دست‌فروشی استخراج کرده است که عبارتند از: تلاش دست‌فروشان برای امرارمعاش، ایجاد سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی، وجود انعطاف در تغییر محصولات و تجربه منفی از برخورد با مأموران شهرداری و رفتارهای نژادپرستانه.

کارهای پژوهشی که سعی دارند علت گرایش به دست‌فروشی را موردبررسی قرار دهند، معمولاً عوامل اقتصادی، شرایط نامناسب درآمدی و مهاجرت را به‌عنوان اولین علت مطرح کرده‌اند و ویژگی‌هایی را برای افرادی که به این مشاغل روی می‌آورند، برمی‌شمرند: ازجمله عدم داشتن مهارت، سرمایه، سواد کافی و... کارهای ذیل در این دسته‌بندی قرار می‌گیرند.

محمد شیخی (۱۳۶۹) در پژوهش خود به دنبال یافتن علل رواج دست‌فروشی و پیامدهای آن است؛ نویسنده مهاجرت، درآمد بالای دست‌فروشی، شرایط اقتصادی نامناسب، تحصیلات پایین و دغدغه تأمین معیشت برای متاهلین را ازجمله دلایل روی آوردن به دست‌فروشی می‌داند.

مریم حسین‌یزدی (۱۳۹۰) با انجام مردم‌نگاری از دست‌فروشان زن مترو دلایل روی آوردن دست‌فروشان به فعالیت در مترو را امنیت محیط مترو، نبود سیستم گزینشی، خودمختار بودن، عدم نیاز به سرمایه کلان و نداشتن مهارت خاص عنوان می‌کند.

شفیعی قهفرخی (۱۳۷۴) با مطالعه‌ای روی دست‌فروشان شهر شیراز، علل روی آوردن به دست‌فروشی را رواج بخش خدمات می‌داند که بخش خدمات تحت تأثیر اتفاقاتی همچون توسعه سرمایه‌داری، تحولات شهری و مهاجرت کشاورزان به شهرها بزرگ‌تر شده و فعالیت‌های غیرمولد و غیررسمی را شکل داده است و از طرفی نیز مهاجرت، نداشتن مهارت و بیکاری سبب گرایش به دست‌فروشی شده است.

در مقاله شکل‌گیری زمینه‌های دست‌فروشی در شهر رشت^۱ (۱۳۹۸) نویسندگان نشان می‌دهند که نیافتن شغل، عادت، سرگرمی، عدم داشتن کارفرما، تأهل، ورشکستگی، عدم داشتن مهارت و تمایل مشتریان به خرید از دست‌فروشان به دلیل عرضه جنس ارزان ازجمله عواملی است که موجب افزایش شغل دست‌فروشی در این شهر شده است.

¹ Rasht

دسته دیگری از تحقیقات سعی کرده‌اند با تکیه بر دلایل گرایش به دست‌فروشی تیپولوژی از دست‌فروشان ارائه دهند که معمولاً با توجه به اجباری یا اختیاری بودن گزینش این شغل، دسته‌بندی را ارائه می‌دهند.

صادقی و آجرلو (۱۳۹۰) در تبیین جامعه‌شناختی گرایش زنان به دست‌فروشی (مطالعه موردی زنان دست‌فروش در مترو) به انگیزه‌ها و دلایل دست‌فروشی زنان پرداخته‌اند. نویسنده دلایل پذیرش شغل دست‌فروشی (محیط امن مترو، روزمزد بودن، عدم نیاز به سرمایه، مهارت و...) مطرح می‌کند. و تیپ‌های مختلف دست‌فروشان (سرپرست خانوار، همیار سرپرست خانوار و دست‌فروش‌نماها) را معرفی می‌کند.

اکبر طالب‌پور (۱۳۹۴) در پژوهشی به نام تبیین جامعه‌شناختی گرایش به دست‌فروشی: پژوهشی کیفی (مطالعه موردی درباره مردان دست‌فروش بازار و مترو در شهر تهران) چهار درون‌مایه عرصه تعاملات، تیپولوژی دست‌فروشان، جذابیت‌های دست‌فروشی و مقصران وضع موجود را استخراج کرده است.

مرجان میرغفاری (۱۳۹۷) در کار پژوهشی خود، مردم‌نگاری از تجربه زیسته زنان دست‌فروش مترو انجام داده است و نشان می‌دهد که دست‌فروشان ذیل سه تیپولوژی دست‌فروشان سرپرست خانوار، همیار خانوار و دست‌فروسانی که دنبال استقلال مالی هستند، قرار می‌گیرند.

برخی دیگر از کارهای پژوهشی که حول دست‌فروشی صورت گرفته‌اند، به پیامدهایی که دست‌فروشی برای خود دست‌فروشان و از طرفی برای جامعه دارد، پرداخته‌اند.

سارا رستمی در سال ۱۳۹۳ پژوهش خود را با موضوع بررسی علل و پیامدهای دست‌فروشی زنان انجام داده است. نویسنده نشان می‌دهد که با افزایش دست‌فروشی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی کاهش و میزان بیگانگی اجتماعی افزایش می‌یابد و همچنین افراد دست‌فروش انزوا و طرد بیشتری را تجربه می‌کنند.

ابراهیم اقبال در سال ۹۴ با نگارش پژوهشی با عنوان بررسی پدیده دست‌فروشی در مترو شهر تهران، دست‌فروشی را شغلی کاذب و بیکاری پنهان تلقی می‌کند و دست‌فروشان را ذیل دو گروه دست‌فروشان واقعی و متکدیان قرار می‌دهد. بر اساس نظر نویسنده هرچقدر میزان بی‌پولی، بیکاری و قراردادهای خارج از چارچوب قانون کار بیشتر باشد میزان گرایش به دست‌فروشی نیز

افزایش می‌یابد. در نهایت نویسنده ساماندهی و دادن غرفه به دست‌فروشان را راه‌حلی برای مشکل دست‌فروشی می‌داند.

مقاله پدیده‌نگاری فروشندگان خیابانی در شهر سنندج^۱ (۱۳۹۸) نسبتی بین توسعه‌نیافتگی و دست‌فروشی برقرار می‌کند. نویسنده معتقد است با گسترش دست‌فروشی ظرفیت‌های اجتماعی از بین می‌رود و از نهادمندشدن اقتصادی جلوگیری می‌شود.

در میان کارهای پژوهشی انجام شده برخی نیز به نقد سیاست‌های شهری در رابطه با دست‌فروشان پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که چطور دست‌فروشان در فضای شهری با نیروهای مختلفی درگیرند و بین رسمی شدن و غیررسمی ماندن در جدال‌اند.

از این جهت، مقاله دست‌فروش به‌مثابه‌ی غریبه (۱۴۰۰) سعی کند هستی دست‌فروش را در فضا و در نسبت با گروه‌های دیگر برای تسخیر فضا درک کند. در این مقاله نویسندگان سعی می‌کنند فراتر از تحلیل‌های آسیب‌شناسانه بروند و با تکیه بر مفهوم غریبه‌ی زیمل از جدال دست‌فروشان با گروه‌های مختلف، با تمرکز بر دست‌فروشان چهارراه ولیعصر، بگویند. نویسندگان با اشاره به قوانینی که در دهه ۹۰ به دنبال ساماندهی دست‌فروشان بودند، پارادوکس برنامه‌های ساماندهی با ماهیت فعالیت دست‌فروشان را نشان می‌دهند.

همچنین نگاه نقادانه به سیاست‌های مربوط به دست‌فروشان در مطالعه‌ی تحلیل سیاست‌های رسمی‌سازی دست‌فروشی با رویکرد تحلیل گفتمان (۱۴۰۰) وجود دارد. در این مطالعه نویسنده معتقد است نگاه آسیب‌شناسانه مسئولان به دست‌فروشان سبب شده است تا دوگانه رسمی و غیررسمی ایجاد شود و دست‌فروشی ذیل فعالیت غیررسمی تعریف و بر آثار نامطلوب آن تأکید شود و در نهایت نیز ایده‌های ساماندهی، گروهی از دست‌فروشان را از این طرح بیرون می‌گذارد. البته در میان نقد به سیاست‌های شهری، نگاه دیگری نیز وجود دارد که سیاست‌های شهری را از این جهت که نتوانسته‌اند دست‌فروشان را جمع‌آوری نمایند نقد می‌کند، مقاله «بررسی تأثیر سیاست‌های کاربری فضاهای شهری بر افزایش دست‌فروشی و خرده‌فروشی سیار» (۱۳۹۶) نشان می‌دهد که در منطقه ۱۰ تهران بافت فرسوده شهری، طبقه اقتصادی ضعیف که مجبور به خرید جنس ارزان از دست‌فروشان‌اند و عدم وجود مراکز خرید موجب افزایش دست‌فروشان در این محله شده است و سیاست‌های شهری موجود قادر به جمع‌آوری آن‌ها نیستند.

^۱ Sanandaj

علاوه بر بررسی سیاست‌های شهری و پیامدهایی که دست‌فروشان می‌توانند برای شهر داشته باشند، برخی کارهای پژوهشی به دنبال این هستند که نشان دهند ساماندهی چه مزایایی برای دست‌فروشان و شهر می‌تواند داشته باشد.

در مقاله ساماندهی دست‌فروشان و تأثیر آن بر زیست‌پذیری شهری (۱۴۰۰) که در محله کن انجام شده است نویسندگان نشان می‌دهند ساماندهی دست‌فروشان هم منجر به حل مشکلات زیست‌محیطی و هم موجب پایدارتر شدن شغل و کسب‌وکار دست‌فروشان می‌شود.

ازجمله تفاوتی که دست‌فروشی در دوره‌های مختلف آن را تجربه کرده است دلایل گرایش به دست‌فروشی بوده است پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهند در گذشته دست‌فروشان به دلیل مهاجرت و شرایط اقتصادی به این شغل روی می‌آوردند اما اکنون دلایلی دیگری همچون برطرف کردن نیازهای ثانویه، شرایط کاری مناسب و رسیدن به استقلال مالی نیز اضافه شده است.

در سال‌های اخیر، برخی مطالعات تازه در حوزه جامعه‌شناسی شهری، کوشیده‌اند نگاهی متفاوت به دست‌فروشی ارائه دهند؛ نگاهی که این پدیده را نه صرفاً به‌مثابه شغلی حاشیه‌ای و غیررسمی، بلکه به‌عنوان عاملی اجتماعی و شهری در حیات فضاهای عمومی بازخوانی می‌کند. ازجمله این مطالعات، می‌توان به پژوهش آورباخ^۱ (۲۰۲۴) اشاره کرد که در متن زندگی روزمره نیویورک، به نقش دست‌فروشان در بازآفرینی خیابان‌ها و فضاهای عمومی پرداخته است. در این مطالعه، خیابان نه به‌مثابه فضایی صرفاً کالبدی، بلکه به‌مثابه صحنه‌ای اجتماعی و تعامل‌محور بازنمایی می‌شود که در آن، دست‌فروشان از طریق حضور مداوم، گفت‌وگو، خدمات‌رسانی و خلق نوعی مراقبت غیررسمی از فضا، به تولید امنیت و حس تعلق کمک می‌کنند.

در واقع، از منظر آورباخ، نظم خیابان‌ها نه از دل حذف دست‌فروشان که از دل حضورشان ممکن می‌شود. این شکل از "نظم از پایین"، بر خلاف روایت رسمی از نظم شهری که عمدتاً با طرد، کنترل و حذف پیوند خورده، بر مشارکت کنشگران غیررسمی در حیات روزمره فضا تأکید دارد. خیابان، به این معنا، نوعی میدان اجتماعی است که در آن نه‌فقط کالا بلکه روابط، مراقبت و بازنمایی‌های اجتماعی در گردشند.

هم‌راستای این نگاه، پژوهش فن^۲ و همکاران (۲۰۲۲) نیز بر رابطه میان تنوع اجتماعی و کاهش جرم در فضاهای شهری تأکید می‌کند. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که خیابان‌هایی که

^۱ Auerbach

^۲ Fan

از تنوع بالاتری برخوردارند—اعم از نژادی، اقتصادی و شغلی—در مقایسه با خیابان‌های همگن، نرخ پایین‌تری از جرم و ناامنی را تجربه می‌کنند. در این تحقیق، دست‌فروشان به‌عنوان بخشی از بافت متنوع اجتماعی خیابان، در ایجاد نوعی نظارت غیررسمی مشارکت دارند؛ چیزی که چین جیکوبز سال‌ها پیش آن را «چشمان خیابان» نامیده بود.

در مجموع، این دو مطالعه، ما را با روایتی متفاوت از دست‌فروشی مواجه می‌کنند: نه به‌مثابه اختلالی در نظم شهری، بلکه به‌مثابه کنشی که در بطن حیات شهری نقش ایفا می‌کند، فضا می‌سازد، امنیت می‌آورد و نظم را از دل تعاملات انسانی ممکن می‌سازد.

در کنار این مقالات، مقاله «مروری بر تجربیات بین‌المللی ساماندهی دست‌فروشی با تأکید بر نقش دست‌فروشی در منظر شهری (۱۴۰۳)» با اشاره بر تجربه موفق هند، ترکیه، مالزی و سنگاپور از ساماندهی و رسمی‌سازی دست‌فروشان صحبت می‌کند و نویسندگان معتقدند بر اساس تجربه کشورهای یاد شده با مشارکت و همفکری دست‌فروشان و اعطای امتیازاتی همچون ارائه مجوز و وام، تعیین مکان‌های مناسب برای احداث بازارچه می‌توان به رسمی‌سازی دست‌فروشان کمک کرد.

در تحقیقاتی که مرور کردیم مؤلفه‌های زیر موردتوجه بوده است: علل گرایش به دست‌فروشی، گونه‌شناسی دست‌فروشی، پیامدهای دست‌فروشی، سیاست‌های شهری و برخورد با دست‌فروشان، دست‌فروشی به‌عنوان استراتژی بقا و نقش دست‌فروشی بر پویایی‌های شهری. ما در مقاله حاضر تلاش می‌کنیم، تا پویایی که دست‌فروشی در طول زمان تجربه کرده است را نشان دهیم، پویایی که به ما نشان می‌دهد که دست‌فروشی از چه زمانی مسئله و طرد شد و فرایند طرد چگونه عمل می‌کرد و می‌کند. بر اساس آنچه در پیشینه حاضر آمده است مطالعه‌ای که فرایند مسأله‌مندشدن دست‌فروشی را در ایران کار کرده باشد انجام نشده است. ما در این مقاله دوره بندی‌های متفاوت مواجهه سیاست‌گذارانه را در ارتباط با پدیده دست‌فروشی شرح خواهیم داد.

گفتمان‌های سیاست‌گذاری شهری در تهران

در این بخش، تحولات گفتمانی و سیاست‌گذاری پیرامون پدیده دست‌فروشی را در قالب پنج دوره مجزا صورت‌بندی کرده‌ایم. این دوره‌بندی، نه صرفاً از منظر توالی زمانی، بلکه بر اساس منطق‌های حاکم بر بازنمایی، مداخله و اعمال قدرت نسبت به دست‌فروشان سامان یافته است.

دوره نخست، دوره‌ای است که در آن دست‌فروشان عمدتاً ذیل برچسب‌هایی چون «سد معبر» و «فعالیت غیرقانونی» بازتعریف می‌شوند؛ دوره‌ای که در آن نظم شهری و عبور و مرور بهانه‌ای برای حذف فیزیکی دست‌فروشان از فضاهای عمومی تلقی می‌شود. در دوره دوم، ما با شکل‌گیری و تثبیت نهادهایی مواجه هستیم که مسئولیت سیاست‌گذاری، نظارت و تنظیم‌گری در حوزه دست‌فروشی را بر عهده می‌گیرند؛ نهادهایی که با ورود رسمی به عرصه، دست‌فروشی را به‌مثابه مسئله‌ای مدیریتی و قابل ساماندهی در دستور کار خود قرار می‌دهند. در دوره سوم، نوعی چرخش گفتمانی و نهادی رخ می‌دهد که به تلطیف سیاست‌ها و کاهش مداخلات قهری می‌انجامد؛ در این مقطع، مواجهه با دست‌فروشان از جنس کنترل سخت به سمت تعامل و سیاست‌های نرم‌تر سوق پیدا می‌کند.

در دوره چهارم، گفتمان بهداشت و سلامت عمومی به‌مثابه ابزار تازه‌ای برای مشروعیت‌بخشی به طرد یا محدودسازی دست‌فروشان وارد میدان می‌شود. در این دوره، بدن دست‌فروش و کالای او از منظر بهداشت عمومی مورد بازبینی و تنظیم قرار می‌گیرد. و نهایتاً، در دوره پنجم، ما با نوعی بازتعریف فرهنگی و شهری از دست‌فروشی مواجهیم؛ جایی که دست‌فروشان به‌مثابه بخشی از منظره شهری و حتی جاذبه‌ای توریستی بازشناخته می‌شوند. در این بازنمایی متأخر، دست‌فروش از تهدیدی برای نظم شهری به عاملی برای تولید «زیبایی‌شناسی شهری» تغییر موقعیت می‌دهد.

سدمعبر و گروه‌های غیرقانونی: در سال ۱۳۳۴ و در دوره شهرداری نصرت‌الله منتصر و طبق ماده ۵۵، ذیل وظائف شهرداری آمده است که «سد معبر عمومی برای کسب و سکنی و یا هر عنوان دیگری ممنوع است و شهرداری‌ها موظف‌اند از آن جلوگیری کنند.^۱ سدمعبر واژه‌ای است که در این سال برای اولین بار در قانون مصوب شهرداری آمده و در دوره‌های بعد نیز در قوانین شهرداری همواره وجود دارد. اما مطرح‌شدن سدمعبر و مسئله‌شدن آن به چه دلیلی رخ می‌دهد؟ یکی از علت‌های آن را شاید بتوان در اتاق اصناف تهران جستجو کرد.

در سال ۱۳۳۰ اتاق اصناف تهران با تنظیم قوانین و آیین‌نامه‌هایی فعالیت خود را آغاز نمود هرچند این فعالیت تا سال ۴۸ بیشتر دوام نیاورد اما در همان دوره کوتاه وظایفی را برای خود تعریف کرد که بر قوانین مربوط به دست‌فروشی تأثیرگذار بود. «مهم‌ترین وظایف تعریف‌شده

^۱قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴/۰۴/۱۱، ص ۲۱، قابل‌دسترسی در لینک <http://estahban.ir/download/1.pdf>

برای اتاق اصناف شامل هماهنگی، همکاری و نظارت بر اتحادیه‌های صنفی، صدور و ابطال پروانه کسب، حل اختلافات و... بود.^۱ تأکید بر صدور پروانه برای کسب‌وکارها و عدم اجازه فعالیت و عرضه محصول بدون پروانه، فعالیت دست‌فروشان را از رسمیت خارج و در یک فضای غیررسمی قرار داد که این غیررسمیت در قانون شهرداری در سال ۱۳۳۴ خود را نشان می‌دهد.

قوانین شهرداری نیز با گذشت زمان همچنان تغییر می‌کرد و مواردی اصلاح یا به آن اضافه می‌شد در سال ۱۳۴۵/۱۱/۲۷ و زمان شهرداری تقی سرلک پاره‌ای از قوانین شهرداری مصوب در سال ۱۳۳۴، در قانون جدید شهرداری اصلاح و برخی موارد نیز به آن اضافه شد. تبصره ۱ و ۲ ماده ۵۵ به شرح زیر اصلاح شده‌اند: «سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها و استفاده غیرمجاز آن‌ها و میدان‌ها و پارک‌ها و باغ‌های عمومی برای کسب، سکنی یا هر عنوان دیگری ممنوع است و شهرداری مکلف است از آن جلوگیری و در رفع موانع موجود و آزاد نمودن معابر و اماکن مذکور فوق به‌وسیله مأمورین خود رأساً اقدام کند. در مورد دکه‌های منصوب قبل از تصویب این قانون، شهرداری مکلف است نسبت به برداشتن آن‌ها اقدام و چنانچه صاحبان این قبیل دکه‌ها ادعای خسارتی داشته باشند با نظر کمیسیون مقرر در ماده ۷۷ نسبت به جبران خسارت آن‌ها اقدام کند ولی کسانی که بعد از تصویب این قانون اقدام به نصب دکه‌هایی در معابر عمومی کنند، شهرداری موظف است رأساً و به‌وسیله مأمورین خود در برداشتن این قبیل دکه‌ها و رفع سد معبر اقدام کند و اشخاص مزبور حق ادعای هیچ‌گونه خسارتی نخواهند داشت.»

در واقع قانون مربوط به سد معبر کامل‌تر و ابعاد آن بیشتر شده است. در کنار هم قرار گرفتن قانون شهرداری و قانون سازمان اصناف شغل دست‌فروشی را به‌عنوان یک معضل شهری بازنمایی می‌کند و از ادامه روند آن و یا شکل گرفتن دست‌فروشان جدید جلوگیری می‌کند.

سازمان اصناف برای جلوگیری از عرضه خارج از شبکه و شهرداری نیز برای جلوگیری از اشغال خیابان‌ها و تولید فضای غیررسمی مسئله سد معبر را مهم جلوه داد و آن را به دست‌فروشان نسبت می‌دهند در واقع برآمدن مفهوم سد معبر، شغل دست‌فروشی را به‌عنوان شغل مزاحم و مخل تشخیص می‌دهد و دست‌فروشی به‌عنوان معضل شهری بازنمایی می‌شود.

بر اساس قانون اتاق اصناف، دست‌فروشان در همین نقطه که بدون پروانه به کسب‌وکار می‌پردازند رودرروی سازمان اصناف قرار می‌گیرند و دست‌فروشی به‌عنوان شغلی که شغل نیست

^۱ موسوی، سیده لیلا، روابط حاکمیت و اتاق اصناف، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، قابل دسترس در لینک <http://www.iichs.ir/s/6789>

بازنمایی و بر پیامدهای منفی آن تأکید می‌شود و در کنار آن ماده تصحیح‌شده قانون شهرداری است که تأکید بیشتری بر روی سد معبر می‌کند که قصد دارد از حضور دست‌فروشان که می‌خواهند به این شغل روی آورند جلوگیری کند و یا کسانی که جدیداً شروع به دست‌فروشی کرده‌اند را از این شغل بیرون کند و این نقطه، آغازی بود برای شروع درگیری‌های ناتمام با دست‌فروشان که در هر دوره به یک شکل متجلی می‌شد البته ایده سد معبر همچنان در دوره‌های بعدی نیز باقی می‌ماند و به‌صورت نهادمند پیش می‌رود.

برآمدن نهادها و شکل‌گیری سیاست‌گذاری‌ها: دوره دوم که از دهه ۶۰ آغاز می‌شود و برخورد با دست‌فروشان نهادمند شده و شکل ضربتی به خود می‌گیرد. در این دهه به‌مرور نهادهای مختلفی وارد درگیری با دست‌فروشان می‌شوند و تنش ایشان با مأموران شهرداری شدت می‌گیرد. در مسیر این درگیری و در طول زمان، نهادهای مختلفی وارد میدان درگیری با دست‌فروشان می‌شوند.

سال ۶۲ نقطه عطف برخورد با دست‌فروشان است در این سال هم ستاد رفع سد معبر شکل می‌گیرد که به‌مرور در نقاط مختلف شهر تعدادی از این ستادها برای برخورد با دست‌فروشان برپا می‌شوند و هم در رابطه با ساماندهی دست‌فروشان برنامه‌ریزی‌های مختلفی انجام می‌شود و نقاطی برای فعالیت دست‌فروشان در شهر تعیین می‌شود و در کنار سیاست‌های مربوط به ساماندهی دست‌فروشان مکانیسم‌های جدیدی از جمع‌آوری دست‌فروشان و برخورد با ایشان نیز شکل می‌گیرد.

به‌علاوه از سال ۶۲ به‌مرور وابستگی مالی شهرداری به دولت قطع می‌شود. «هرچند از بدو تأسیس بلدیه در سال (۱۲۸۶) ه. ش و به دنبال آن در قانون جدید شهرداری‌ها در سال (۱۳۰۹) ه. ش قوانینی در زمینه تأمین هزینه‌های شهری وضع شده است، اما درآمد حاصل چندان زیاد نبوده و نظام شهری به کمک‌های دولتی بسیار متکی بوده است. در قانون بودجه‌ی سال ۱۳۶۲ خودکفایی شهرداری‌ها در یک دوره‌ی سه‌ساله مورد تصویب قرار گرفت و شمارش معکوس برای کاهش سهم آن‌ها از بودجه‌ی دولت آغاز شد.» (آل اسحاق، هداوند، ۱۳۹۲: ۲) شاید دلیل این‌که در دهه‌های بعد تصور شهرداری به‌مرور از دست‌فروشان تغییر می‌کند و روی به ساماندهی ایشان می‌آورد بی‌ارتباط با سیاست خودکفایی که دولت در دهه ۶۰ در رابطه با شهرداری در پیش می‌گیرد، نباشد.

در کنار قطع شدن منبع درآمد شهرداری و حائز اهمیت شدن دستفروشی، ستاد سد معبر در تاریخ ۶۲/۱/۱۵ تشکیل و در تاریخ ۶۲/۲/۵ شروع به فعالیت کرد. این ستاد در زمان تصدی-گری مهندس سیفیان به‌عنوان شهردار با این تلقی که فعالیت دستفروشان برای مردم ایجاد مزاحمت می‌کند و عمل ایشان یک عمل غیرشرعی است آغاز به کار کرد و با برچسب شغل کاذب به این معنا که هیچ ارزش‌افزوده‌ای تولید نمی‌کنند شروع به کار و سعی در طرد و جمع‌آوری دستفروشان نمود.

تصویر ۱: استقرار نیروهای سد معبر

در کنار درگیری‌های شهرداری و کمیته سد معبر با دستفروشان این بار سازمان تعزیرات حکومتی نیز با تصویب قوانین به مسئله دستفروشان ورود می‌کند، مسئله دستفروشی مسئله-ای نیست که تنها با شهر و شهرداری مرتبط باشد، دستفروشان با توزیع محصول در حال انجام فعالیت اقتصادی هستند که این فعالیت اقتصادی نیازمند قرار گرفتن در ضوابط و چارچوب‌هایی است که از سوی دولت تعیین می‌شود و از این جنبه مسئله دستفروشی به سازمان تعزیرات حکومتی نیز مرتبط می‌شود. سال ۶۷ قانون تعزیرات حکومتی عرضه خارج از شبکه را برخلاف ضوابط توزیع و شبکه‌های تعیین شده وزارت بازرگانی و سایر وزارتخانه‌های مرتبط اعلام می‌کند و دوباره دستفروشان در یک میدان نبرد جدیدی تعریف می‌شوند.

«در سال ۱۳۶۷ قانون تعزیرات حکومتی نیز این مسئله را در قوانین خود مورد توجه قرار داده است. ماده ۵ قانون تعزیرات حکومتی مصوب سال ۱۳۶۷ نیز بر عرضه خارج از شبکه اشاره دارد

که عرضه خارج از شبکه عبارت است از عرضه کالا برخلاف ضوابط توزیع و شبکه‌های تعیین‌شده وزارت بازرگانی و سایر وزارت خانه‌های ذیربط.^۱

در اواخر سال ۶۹ شرکت ساماندهی مشاغل و صنایع مزاحم آغاز به کار کرد. تاکنون که دست‌فروشان با شهرداری، کمیته رفع سد معبر، سازمان تعزیرات حکومتی درگیر بودند از این لحظه به بعد با شرکت ساماندهی مشاغل و صنایع مزاحم هم تقابل می‌یابند. در ادامه مروری از تاریخچه شکل‌گیری و اهداف این سازمان آورده شده است.

«همزمان با پیدایش شهرسازی مدرن، به‌منظور چاره‌جویی برای رفع چالش‌های ناشی از توسعه شهری و توسعه صنایع و مشاغل شهری، موضوع ساماندهی مشاغل در سال ۱۳۶۹ در دستور کار شهرداری تهران قرار گرفت. در مصوبه سال ۱۳۶۹ هیأت وزیران ۳۱ رسته شغلی از جمله تهیه‌کنندگان چرم، روده پاک‌کنی‌ها، زهتابی‌ها، ریخته‌گری‌ها و آبکاری‌ها و... مشمول انتقال به شهرک‌های صنعتی در اطراف تهران شدند و شهرداری نیز موظف به هدایت این مشاغل شد. بر این اساس سازمانی به نام سازمان ساماندهی و انتقال صنایع مزاحم فعالیت خود را آغاز کرد تا محوریت این مأموریت را از طریق اجرای بند بیست ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها، در شهرداری تهران داشته باشد»^۲

در سال ۱۳۷۲ این سازمان به شرکت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر تغییر نام یافت و وظیفهٔ اعتلای کیفیت محیط‌زیست نیز بر وظائف آن اضافه شد تا به‌منظور اعتلای کیفیت محیط‌زیست شهر و رفع سایر مزاحمت‌های صنایع و مشاغل که در شهر فعالیت می‌کنند، اقدام کند که در این مرحله این شرکت نیز با عمل به همان قوانینی که شهرداری در رابطه با سد معبر تصویب کرده است برای ساماندهی دست‌فروشان آغاز به فعالیت می‌کند.

تبصره‌ها و قوانین که شرکت ساماندهی صنایع و مشاغل مبتنی بر آن‌ها عمل می‌کند: «تبصره ۱ - سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها و استفاده غیرمجاز آن‌ها و میدان‌ها و پارک‌ها و باغ‌های عمومی برای کسب، سکنی و یا هر عنوان دیگری ممنوع است و شهرداری مکلف است از آن جلوگیری و در رفع موانع موجود و آزاد نمودن معابر و اماکن مذکور فوق به‌وسیله مأمورین خود رأساً اقدام کند. در مورد دکه‌های منصوب قبل از تصویب این قانون شهرداری مکلف است

^۱ قانون تعزیرات حکومتی، مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳، قابل‌دسترس در لینک <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/99597>

^۲ تاریخچه، سایت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر، قابل‌دسترس در لینک <http://samandehi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=63>

نسبت به برداشتن آن‌ها اقدام و چنانچه صاحبان این قبیل دکه‌ها ادعای خسارتی داشته باشند با نظر کمیسیون مقرر در ماده ۷۷ نسبت به جبران خسارت آن‌ها اقدام کند ولی کسانی که بعد از تصویب این قانون اقدام به نصب دکه‌هایی در معابر عمومی کنند شهرداری موظف است رأساً و به‌وسیله مأمورین خود در برداشتن این قبیل دکه‌ها و رفع سد معبر اقدام کند و اشخاص مزبور حق ادعای هیچ‌گونه خسارتی نخواهند داشت. (اصلاحی ۲۷/۱۱/۱۳۴۵)»^۱

این شرکت قوانین برخورد با دست‌فروشان و سد معبر را متکی بر همان قوانین تصویب‌شده در سال ۱۳۴۵ به‌پیش می‌برد و بر رویکردی که در دهه بعد شکل می‌گیرد یعنی ساماندهی دست‌فروشان در قالب روزبازارها تأثیر می‌گذارد.

چرخش سیاست‌ها؛ برخورد مسالمت‌آمیز: دهه ۷۰ درحالی‌که نهاد جدیدی هم وارد میدان نبرد با دست‌فروشان شده بود با برنامه ساماندهی دست‌فروشان و تأسیس بازارچه‌های مختلف آغاز شد. این دهه، آغاز برهه سوم است که رویکرد به دست‌فروشان رویکرد درآمدزایی است که از طریق ساماندهی صورت می‌پذیرد و تا دهه ۹۰ ادامه می‌یابد.

در تاریخ ۱۲ دی‌ماه سال ۱۳۷۱ جمعه‌بازاری در تهران بازگشایی شد تا دست‌فروشان جمع‌آوری شده در این مکان به فعالیت بپردازند. یکی از دلایلی که سیاست برخورد با دست‌فروشان به ساماندهی ایشان تغییر پیدا می‌کند کنترل قیمت محصولات مغازه‌داران است. بعد از جمع‌آوری دست‌فروشان اتفاقی که رخ داد از بین رفتن فضای رقابتی در بازار برای جذب مشتری بود و این مسئله باعث شد مغازه‌داران، با جمع‌آوری دست‌فروشان که با قیمت پایین محصولات خود را عرضه می‌کردند، قیمت‌هایشان را بالا بکشند بنابراین دولت دست‌فروشان را به بازار بازگرداند و مکان‌هایی را هم برای دست‌فروشی به ایشان اختصاص داد.

«حسین نحوی جو؛ دبیر شورای مدیریت بازارهای سنتی در گفت‌وگویی با خبرنگار همشهری در زمینه برپائی این بازار گفت بازارهای سنتی و مکاره ریشه در سنت‌های کهن مردم ما دارند و پیشینه آن‌ها بسیار طولانی است وی با اشاره به اهداف برپائی این بازار گفت: بعد از مبارزه با دست‌فروشان عده زیادی که از این طریق ارتزاق می‌کردند، کارشان را از دست دادند و از سوی دیگر نیز تعدادی از مغازه‌داران فرصت‌طلب با استفاده از موقعیت پیش آمده به گران‌فروشی دست زدند، بنابراین اداره ایجاد درآمد و خودکفایی شهرداری تهران بر آن شد تا با انجام مطالعاتی

^۱قوانین و مقررات در حوزه اصناف، سایت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر، قابل‌دسترس در لینک

گسترده زمینه تشکیل این گونه بازارها را که در سایر کشورهای اروپایی و آسیایی نیز مرسوم است فراهم آورد... قیمت جمعه بازار معمولاً ۲۰ تا ۲۵ درصد پایین تر از قیمت مغازه‌هاست.» «عنایت‌الله کوشکه باغی؛ نماینده فروشندگان بازار سنتی نیز در گفت‌وگویی به خبرنگار ما گفت: ما فروشندگان بازار روز که از حدود یازده سال پیش به این سو در یکی از محله‌های خاکی و نامناسب اطراف تهران جمع می‌شدیم و بساط می‌کردیم از ایجاد مکان‌های مناسب توسط شهرداری تهران بسیار خشنود و راضی هستیم.» بازار برپا شده در ضلع جنوبی پارکینگ بیهقی خیابان افاقیا است.^۱

دهه ۷۰ زمانی است که سیاست شهرداری با دست‌فروشان به سمت تسامح می‌رود اما این تسامح دلایلی همچون کنترل قیمت‌ها در بازار و کسب درآمد از دست‌فروشان با اجاره دادن غرفه را در پس خود دارد.

گفتمان بهداشتی و مسئله دست‌فروشی: اوایل دهه ۸۰ یعنی سال‌های ۸۲-۸۳ برخورد و طرد با دست‌فروشان بیشتر مختص به دست‌فروشانی است که مواد غذایی می‌فروشند. با غیربهداشتی تلقی کردن ایشان سعی می‌کنند شهروندان را از خرید کردن از ایشان منع کنند که در این نوع برخورد علاوه بر سازمان‌های فوق، نهاد وزارت بهداشت نیز با ایشان درگیر می‌شود که در ذیل نمونه‌هایی از این برخوردهای وزارت بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و دانشگاه علوم پزشکی ایران آورده شده است. این دوره، برهه چهارم است که بر محور غیربهداشتی بودن و نظافت شهر می‌چرخد.

وزارت بهداشت با اعلام این که مواد غذایی که توسط دست‌فروشان فروخته می‌شود آلوده است به مقابله و برخورد با دست‌فروشان روی می‌آورد. در جهت طرد و حذف دست‌فروشان مواد غذایی در تاریخ ۲۳ اسفند ۸۳ وزیر بهداشت از وزارت کشور درخواست می‌کند تا در جهت ارتقا بهداشت عمومی با دوره‌گردان مواد غذایی به دلیل عرضه محصولات ناسالم مقابله کنند:

«وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از وزارت بهداشت خواست تا با دست‌فروشان و دوره‌گردان مواد غذایی برخورد شود. به گزارش سرویس «بهداشت و درمان» خبرگزاری دانشجویان ایران، دکتر مسعود پزشکیان طی نامه‌ای به وزیر کشور بیان کرد: تأمین بهداشت عمومی و ارتقای سطح آن یک فرآیند بین بخشی بوده که بدون مشارکت سازمانی و مردم عملی

نخواهد شد. عرضه مواد غذایی سالم یکی از ارکان مهم بهداشت عمومی است، اما متأسفانه هنوز در نقاط مختلف کشور عرضه مواد غذایی توسط بعضی از افراد سودجو به صورت دوره‌گردی و دست‌فروشی انجام می‌شود که سلامت جامعه را تهدید می‌کند. پزشک‌های از وزیر کشور خواست: تا برنامه‌ریزی جهت کنترل و جلوگیری از عرضه مواد غذایی به صورت دست‌فروشی و دوره‌گردی در دستور کار شورای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری استان‌ها قرار گیرد تا با هماهنگی عاملین نظارتی و اجرایی این وزارتخانه و وزارت بازرگانی، نیروی انتظامی، فرمانداران، شهرداران، بخشداران و دهداران اقدامات لازم و جدی اعمال شود.^۱

تصویر 1: برخورد با دستفروشان غذا

تصویر 2: جمع‌آوری دستفروشان غذا

^۱ تقاضای وزیر بهداشت از وزارت کشور؛ با دستفروشان و دوره‌گردان مواد غذایی برخورد شود، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، منتشرشده در تاریخ ۲۳ اسفند ۱۳۸۳، قابل‌دسترسی در لینک <https://www.isna.ir/news/8312-09865/>

اما به‌مرور از سال ۱۳۸۳ مجدداً ساماندهی دست‌فروشان آغاز می‌شود و وزارت بازرگانی آیین‌نامه‌ای را برای راه‌اندازی روزبازارهای دست‌فروشان تدوین می‌کند.

در تاریخ ۱۹ دی‌ماه ۸۳ مسئله دست‌فروشان در شورای اسلامی هم مطرح می‌شود و عضو شورای اسلامی کار در تهران این مسئله را مطرح می‌کند که دست‌فروشان به‌ناچار به این کار روی می‌آورند در نتیجه باید از حمایت‌های قانونی برخوردار شوند و مکان‌هایی به آنان اختصاص داده و از برخورد ضربتی با آنها اجتناب شود. و در این مسیر نیز نهادهای مختلفی همچون سازمان تأمین اجتماعی، وزارت‌خانه‌های کار، رفاه و تأمین اجتماعی نیز همکاری‌هایی را انجام خواهند داد:

«عضو هیأت مدیره کانون شوراهای اسلامی کار استان تهران، پیشنهاد داد:

شهرداری و شورای شهر باید با در اختیار گذاشتن محل‌های مناسبی در سطح شهر، کلیه دست‌فروشان اعم از دوره‌گرد و غیر دوره‌گرد را به لحاظ مکانی ساماندهی کنند؛ در وهله دوم اتحادیه‌های صنفی با جمع‌آوری مشخصات و اطلاعات آماری و صدور مجوزهای لازم و همچنین کنترل کیفیت و قیمت اجناس، دست‌فروشان را شناسنامه‌دار کنند؛ بعد از ساماندهی دست‌فروشان نوبت به سازمان تأمین اجتماعی، وزارت‌خانه‌های کار و امور اجتماعی، رفاه و تأمین اجتماعی است که با تحت پوشش قراردادن قوانین حمایتی دست‌فروشان، وظیفه صیانت و حمایت از نیروی انسانی و کار کشور را عملی کنند.» «قادری با تأکید بر اینکه در جامعه اسلامی ایران نباید نام دست‌فروشی وجود داشته باشد، اظهار داشت: «اصناف باید در طرح ساماندهی دست‌فروشان، آنان را بسته به نوع فعالیتی که دارند زیر پوشش صنف مربوطه درآورده و سازمان تأمین اجتماعی نیز آنان را مورد حمایت بیمه‌ای و قانونی قرار دهد.»^۱

در این دوره ساماندهی دست‌فروشان با دو ایده دیگر همراه می‌شود: یک این که دست‌فروشان زیر پوشش صنف مربوط به خود درآمده و دوم این که سازمان تأمین اجتماعی نیز آنان را تحت پوشش بیمه‌ای قرار دهد، حمایت‌هایی از این دست موجب رسمیت یافتن و دریافت خدمات رفاهی توسط دست‌فروشان می‌شود و مطالبه‌ای است که دست‌فروشان آن را طلب می‌کنند اما هرگز محقق نمی‌شود، حتی زمانی که شورای شهر این ایده را بیان می‌کند نمی‌تواند آن را عملیاتی سازد.

^۱ دست‌فروشان: ما را به رسمیت بشناسید* عضو هیأت مدیره کانون شوراهای اسلامی کار استان تهران: با ساماندهی دست‌فروشان، وجهت اجتماعی آنان تغییر می‌کند، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، منتشرشده در تاریخ ۱۹ دی ۱۳۸۳، قابل‌دسترسی در لینک <https://www.isna.ir/news/8310-03499/>

در جدال میان ساماندهی و کسب درآمد در یک شهر نولیبرال: دهه ۹۰ درگیری

دستفروشان و نهادهای دولتی با یکدیگر ادامه دارد و شکل‌های جدیدی از درگیری بین ایشان رخ می‌دهد، در این بین شرکت شهربان و حریم‌بان شهری نیز در این درگیری هر روزه وارد می‌شود و دستفروشان و نهادهای درگیر، تاکتیک‌ها و استراتژی‌های جدیدی را در مقابل یکدیگر به کار می‌برند. طرح‌های ساماندهی مختلفی اجرا می‌شود و در مقابل دستفروشان نیز راه‌های مختلفی برای فرار از مأموران در پیش می‌گیرند در این دوره مردم عادی نیز وارد دعوای نهادهای دولتی با دستفروشی می‌شوند. پوشش‌های مختلفی یا در حمایت از شهرداری و یا در حمایت از دستفروشی در فضای مجازی راه می‌افتد. به‌نوعی شاید بتوان بین دهه ۶۰ و دهه ۹۰ از جهت تنش‌ها و اهمیت یافتن دستفروشی در این دو دوره پیوندی یافت. در این دوره تبدیل دستفروشان به جذابیت‌های شهری مطرح می‌شود و نگاه درآمدزایی همچنان وجود دارد.

تصویر ۴: جمع‌آوری دستفروشان

دهه ۹۰ درگیری دستفروشان بیشتر با سازمان اصناف است و این سازمان به‌صورت پرنرگ-تری در این درگیری حضور دارد و دستفروشان را مانع فعالیت مغازه‌داران می‌داند، سال ۹۰ با اصلاحیه قانون نظام صنفی شروع می‌شود و طبق ماده ۸۵ این قانون روز بازارهای اصناف بر اساس آیین‌نامه‌ای که در هیأت عالی نظارت تهیه و به تصویب وزیر صنعت، معدن و تجارت خواهد رسید، برگزار خواهد شد.

طبق قانون نظام صنفی، کمیته برنامه‌ریزی مشاغل سیار و بی‌کانون از اعضای مختلفی تشکیل شده‌اند که قوانین مربوط به ساماندهی دستفروشان را برنامه‌ریزی می‌کنند و این برنامه-

ریزی نحوه استفاده از فضاهای شهری را مشخص می‌کند؛ این که دست‌فروشان در چه مکان‌ها و زمان‌هایی می‌توانند به فعالیت بپردازند و چه مکان‌هایی برای راه‌اندازی بازارچه‌ها مناسب است. علاوه بر این، برای خدماتی که به این مشاغل اختصاص می‌یابد نرخ تعیین می‌شود که این نرخ بر اساس محله و ناحیه متفاوت خواهد بود.

سال ۹۲ قانون نظام صنفی اصلاحیه‌ای می‌خورد و ماده ۶۱ به آن اضافه می‌شود این ماده به عرضه خارج از شبکه اختصاص دارد که به معنی عرضه کالا خارج از ضوابط تعیین‌شده وزارت صنعت، معدن و تجارت یا دستگاه اجرائی ذیربط است. جزای مشخص‌شده برای عرضه خارج از شبکه، الزام به عرضه کالا داخل شبکه و پرداخت میزان مشخصی وجه نقدی است.^۱

در کنار قانون نظام صنفی، ماده ۱۶ قانون بهبود کسب‌وکار که مصوب سال ۱۳۹۴ است، به دنبال ایجاد فضای فروش برای تولیدکننده‌ها یا فروشندگانی است که فضایی برای عرضه محصولات خود ندارند، طبق این قانون شهرداری و وزارت راه و شهرسازی در همکاری با یکدیگر مکان‌های آماده‌شده‌ای را در اختیار فروشندگان قرار می‌دهند و متقاضیان می‌توانند به صورت روزانه، هفتگی یا ماهانه مکان‌های تعیین‌شده را اجاره کنند.^۲

علاوه بر تبصره‌ها و قوانینی که در رابطه با ساماندهی و راه‌اندازی بازارچه‌های مختلف تصویب می‌شود، در این دهه نهاد دیگری نیز وارد میدان درگیری با دست‌فروشان شده و به نوعی بازوی اجرایی برای عملیاتی کردن ایده‌های ساماندهی دست‌فروشان است. شرکت شهربان و حریم‌بان شهری در سال ۸۷ با هدف جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیرمجاز شروع به فعالیت می‌کند اما از سال ۹۳ به ریاست احسان شریفی شرکت شهربان و حریم‌بان شهری با معبرانان به دلیل تداخل وظایف ادغام می‌شود، چنانچه علیرضا جاوید رئیس سابق هیأت مدیره شرکت شهربان و حریم‌بان در جلسه‌ای مطرح کرد که گاهی افراد شرکت حریم‌بان با دست‌فروشان مواجه می‌شدند و یا بالعکس، منتها به دلیل این که در حیطه وظایف ایشان نیست نمی‌توانند با سدمعبرکنندگان برخورد کنند و این ادغام می‌تواند به بهبود شرایط کمک کند. شاید همین ادغام وظایف شروعی بود برای درگیری‌هایی که بین مأموران شهرداری با دست‌فروشان در سال ۹۴ رخ می‌دهد و سال ۹۴ را با بیشترین تنش‌ها همراه می‌کند. ۵ اسفند سال ۹۳ ابوالقاسم چیدری ریاست شرکت

^۱ قانون نظام صنفی، مصوب ۱۳۹۲/۰۶/۱۲، قابل دسترس در لینک

<https://www.saramad.ir/fa/ghavanin/ghavaninmarkaz/ghavanin/ghanunnezamsenfi>

^۲ آیین‌نامه اجرایی ماده (۱۶) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار، مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۱۳، قابل دسترس در لینک https://rc.majlis.ir/fa/law/print_version/928298

شهربان و حریم‌بان شهرداری را بر عهده گرفت و سال ۹۴ با ریاست این فرد بر شرکت حریم‌بان آغاز شد.^۱

از جمله فعالیت‌هایی که شرکت شهربان در سال ۱۳۹۵ انجام داده است منع فعالیت دست‌فروشان جدید از دست‌فروشی است: «در تیرماه سال ۱۳۹۵ مأموران در خیابان ولیعصر مستقر شدند و به دست‌فروشان که جدیداً به این شغل روی آورده بودند اجازه فعالیت ندادند و فقط دست‌فروشان قدیمی‌تر اجازه فعالیت داشتند.» (از کانال دست‌فروش بی‌سواد) با این حال بعد از مدتی در تیرماه ۱۳۹۵ طی طرحی به بهانه حمایت از دست‌فروشان در بازار اجازه فعالیت به ایشان داده شد.

مدتی بعد از این حمایت از دست‌فروشان مصوبه‌ای تصویب شد که دست‌فروشان را متکدی و کار ایشان را جرم تلقی می‌کرد و به این بهانه اجازه دستگیری دست‌فروشان را به مأموران نیروی انتظامی اعطا می‌نمود:

«طبق مصوبه جدید شورای شهر از این پس ما دست‌فروش‌ها از نظر قانونی متکدی شناخته می‌شویم و همین موضوع یعنی تشدید برخوردها با ما و همفکرانمان در سطح شهر و کشور و عوامل مربوط از جمله "شرکت پیمانکاری شهربانی" و "نیروی انتظامی" موظفاند طبق این مصوبه با دست‌فروشان و بساطی‌ها همان‌گونه برخورد کنند که تاکنون با متکدیان برخورد داشتند.»^۲

بعد از این اتفاق علی شمس‌ی یکی از دست‌فروشان خیابان ولیعصر، کمپینی با عنوان دست‌فروشی را حمایت کنید نه حذف، راه‌اندازی کرد که در این کمپین نامه‌ای را تنظیم کرد تا از شغل دست‌فروشی حمایت کند و درخواست کرد تا همه افرادی که قصد حمایت از دست‌فروشان را دارند این نامه را امضا کنند.

طی این سال‌ها ممنوعیت فعالیت دست‌فروشی و سپس برنامه‌ریزی برای ساماندهی دست‌فروشان وجود داشته است در واقع منطق برخورد با دست‌فروش‌ها به این صورت پیش می‌رود که مدتی به آنان اجازه فعالیت داده نمی‌شود، سپس بازارچه‌ای برای استقرار دست‌فروشان احداث شده و دست‌فروشان بعد از مدتی که در بازارچه‌ها فعالیت کردند به خیابان بازمی‌گردند تا زمانی که شهرداری مجدداً فعالیت آنان را ممنوع اعلام کند و دوباره طرح‌های ساماندهی جدیدی را عملیاتی کند.

^۱ شریفی، احسان، «دکتر قالیباف با حمایت خود سهمی بسزا در تحول شرکت شهربان و حریم‌بان داشته‌اند»، سایت شخصی احسان شریفی، منتشر شده در تاریخ ۹ اسفند ۹۳، قابل دسترس در لینک yun.ir/ki0hv3

^۲ کانال دست‌فروش بی‌سواد

در سال ۹۶ دوباره مسئله دستفروشی به صورت پررنگ‌تر از سال قبل مطرح می‌شود. در تاریخ ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۶ شهرداری تهران مجوز ۲۵ روزبازار موقت را صادر می‌کند تا از این طریق به اصناف نیز آسیب کمتری برسد.

در سال ۹۶ که دوباره مسئله دستفروشی به صورت پررنگ‌تر از سال قبل مطرح می‌شود شهرداری به مرور سیاست خود را به سمت مذاکره با دستفروشان سوق می‌دهد. در مردادماه سال ۱۳۹۶ شهرداری یک نشست با حضور نماینده‌ای از بین دستفروش‌ها، نماینده‌ای اقتصاد-دان و یکی از اعضای شورای شهر برگزار کرد که در این نشست سعی شد نسبت دستفروشی با وضعیت اقتصادی نشان داده شود و همچنین راهکارهایی جدید همچون استفاده از اپلیکیشن‌هایی مانند تپسی و ساخت آیدی، ثبت اطلاعات دستفروشان و مشخص کردن مکان‌شان مطرح شد تا دستفروشان همیشه در دسترس باشند.

«در این جلسه نماینده شورای شهر از طرح ساماندهی دستفروشان با استفاده از تکنولوژی برنامه‌هایی مانند تپسی و ... و ساخت آیدی برای دستفروشان صحبت کرد تا با ثبت محصولی که می‌فروشند و مکانی که در آن دستفروشی می‌کنند همواره در دسترس بوده و مکانشان مشخص باشد و با سرچ در برنامه موردنظر بتوان محصولی را که خواهان آن هستیم یافت کرد و این را جایگزینی برای تشکیل صنف دستفروشان می‌داند علاوه بر این علی شمس‌ناینده دستفروشان از گران بودن غرفه‌هایی که در زیرگذرها و یا پارک‌ها اختصاص داده شده است یاد کرد و علت عدم گرایش دستفروشان به این غرفه‌ها را همین امر دانست و همچنین شهرداری بسیاری از نقاطی را که محل استقرار دستفروشان بود برای دستفروشی ممنوع اعلام کرد که این امر با اعتراض دستفروشان همراه بود. میثم هاشم‌خوانی نیز از مشکلات اشتغال در تهران سخن گفت، ناهمسانی که بین مهاجرت به تهران و ایجاد شغل وجود دارد و دستفروشی به دلیل این‌که شغلی است که نیازی به سرمایه زیاد و مهارت خاصی ندارد و این افراد نیز چون معمولاً سرمایه ناچیزی دارند و مهارت خاصی هم ندارند، به این شغل روی می‌آورند. همچنین از جمله اهداف این جلسه از بین بردن فرهنگ رشوه‌گیری بین مأموران شهرداری و شفافیت مالی بین دستفروشان و بررسی گردش مالی است که حول دستفروشی شکل می‌گیرد.»^۱

^۱ دستفروشی ناشی از فقر نیست، خبرگزاری اقتصاد آنلاین، منتشرشده در تاریخ ۳ مرداد ۱۳۹۶، قابل دسترس در لینک <https://B2n.ir/pg9779>

بعد از این جلسه نیمه دوم شهریورماه شرکت شهریان تهران طرح ساماندهی موقت دست‌فروشان به مدت ۱۵ روز را عملیاتی کرد. «چیزی با اشاره به این‌که در این مرحله، دست‌فروشان در مناطق ۴، ۱۶ و ۱۲ بیشترین حضور را داشتند، افزود: در این مرحله از اجرای طرح، دست‌فروشان در ۲۰ نقطه تعیین شده، روزانه به‌طور میانگین ۲۴۰۰ دست‌فروش و در مجموع ۳۵ هزار دست‌فروش طی ۱۵ روز ساماندهی شدند که یک رکورد قابل‌توجه است.»^۱ منتها این ساماندهی هم چندان با موفقیت روبرو نبوده است و از پاییز همان سال مجدداً درگیری‌های بین دست‌فروش‌ها و مأموران شهرداری شروع شد.

و سپس در سال ۹۷ طرح ساماندهی مشاغل بی‌کانون و سیار به اصلاحیه‌ای می‌خورد که در این طرح بر ساماندهی دست‌فروشان و تعریف مفهوم سدمعبر تأکید شده است و از اصول ساماندهی دست‌فروشان می‌گوید یکی از بندهای این مصوبه بر درآمدزایی شهرداری از اجاره خیابان‌هایی که توسط دست‌فروشان اشغال شده است، اشاره دارد که نرخ خیابان با توجه به منطقه و ناحیه متفاوت خواهد بود.

بعد از موفق نبودن جمع‌آوری دست‌فروشان، این مسئله مقدمه‌ای شد تا ایده سپردن دست‌فروشان به شرکت‌های خصوصی مطرح شود، در سال ۱۳۹۸ و بر اساس ماده ۱۶ قانون بهبود محیط کسب‌وکار، طرحی به نام سیاست‌گذاری هوشمندانه شهرداری‌ها برای فروشندگان کم‌سرمایه و دست‌فروشان تدوین می‌شود که دست‌فروشی را راهی برای رهایی از فقر توسط گروهی از مردم می‌داند و از دل این طرح دو ایده مطرح می‌شود: ۱- شناسنامه‌دار کردن دست‌فروشان به معنای واگذاری انتخاب مکان‌های مناسب برای استقرار دست‌فروشان به خود آن‌ها و نیز مشتریانشان، در کنار تمرکز شهرداری بر تعیین مناطق «دست‌فروشی مطلقاً ممنوع» در ابتدای هر سال. ۲- تأسیس شرکت‌های سایبان دست‌فروشی که وظیفه واگذاری مکان‌های مناسب برای استقرار دست‌فروشان را، با بررسی این مکان‌ها توسط شهرداری به لحاظ «سد معبر» و نیز «فاصله مناسب با مغازه‌داران دارای کسب‌وکار مشابه»، بر عهده خواهند داشت.^۲

^۱ ساماندهی ۳۵۰۰۰ دست‌فروش در تهران/ برخورد با سدمعبر وانتی‌ها به‌زودی، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، منتشرشده در تاریخ ۵ مهر ۱۳۹۶، قابل‌دسترسی در لینک isna.ir/xcZS4m
^۲ طرح سیاست‌گذاری هوشمندانه شهرداری‌ها برای فروشندگان کم‌سرمایه و دست‌فروشان، اردیبهشت ۱۳۹۸، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی، قابل‌دسترسی در لینک <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1133774>

و مرکز پژوهش‌های مجلس طی طرحی خواستار به رسمیت شناختن و قانونی شدن دست‌فروشی شد با این استدلال که دست‌فروشی یکی از راه‌های مردم برای تحمل فشار اقتصادی است و فلذا باید از طریق اختصاص دادن مکان‌هایی به دست‌فروشان با امکانات لازم و دریافت حداقل هزینه بابت اجاره و ارائه تسهیلات جهت تشویق دست‌فروشان به گرفتن مجوز، از دست‌فروشان حمایت کرد.^۱

بعد از مطرح‌شدن طرح سیاست‌گذاری هوشمندانه شهرداری‌ها برای فروشندگان کم‌سرمایه و دست‌فروشان و درخواست مجلس، در سال ۱۳۹۸ بخشنامه‌ای از سمت وزارت کشور با عنوان دستورالعمل ساماندهی دست‌فروشان منتشر می‌شود که به استانداران به‌منظور ایجاد هماهنگی بین شهرداری‌ها، دستگاه‌ها و سازمان‌های مرتبط نیز ابلاغ شد.

این دستورالعمل بر اساس «تبصره یک بند ۲ ماده ۵۵، تبصره ۶ ماده ۹۶ قانون شهرداری، ماده ۱۶ قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار و آیین‌نامه اجرایی آن، ماده ۱۱ قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی و دستورالعمل اجرایی آن و ماده ۸۵ قانون نظام صنفی و آیین‌نامه اجرایی آن تهیه شده است.»^۲ که یکی از اهداف تدوین آن «ایجاد بازارهای موقت و محلی، انتظام بخشی و ساماندهی افراد شاغل در پدیده دست‌فروشی است.»^۳

در سال‌های بعد چه زمانی که چیدری ریاست اداره شهربان را بر عهده داشت و چه زمانی که فتاحیان و رنجبریان بر ریاست شرکت شهربان منتصب شدند سیاست‌های یکسانی را در رابطه با دست‌فروشان به کار گرفته‌اند، در دوره چیدری مافیا انگاری دست‌فروشان^۴ و ایجاد القاب جدید همچون بساط‌گستران یعنی کسانی که از دست‌فروشان برای بساط کردن در پیاده‌روها پول دریافت می‌کنند در توجیه جمع‌آوری دست‌فروشان به کار برده می‌شد.^۵

^۱ دو گام برای ساماندهی دست‌فروشان، روزنامه سپهر، منتشرشده در تاریخ ۲۵ خرداد ۱۳۹۵، قابل‌دسترسی در لینک <https://www.sepahrnewspaper.com/Press/PrintNews/9079>

^۲ دستورالعمل ساماندهی دست‌فروشان، از سایت شناسنامه قانون، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۸/۱۲/۸ ز <https://B2n.ir/qs6658>

^۳ همان

^۴ مدیرعامل شهربان در نشست خبری اعلام کرد: شناسایی مافیای دست‌فروشان تهران، به تاریخ ۱۳۹۵/۰۱/۲۳، قابل‌دسترسی در لینک <https://B2n.ir/ek7543>

^۵ سازمان عجیب و مافیایی دست‌فروشان چطور کار می‌کند؟، به تاریخ ۹۴/۱۲/۱۹، قابل‌دسترسی در لینک <https://B2n.ir/ee2502>

تصویر ۵: جمع آوری دستفروشان

دستفروشی و گسترش آن یکی از نتایج غیرقابل انکار شرایط نامناسب اقتصادی و گسترش فقر در جامعه و بیکاری است و شهرداری و شهریان نیز نمی‌توانند منکر این شرایط و به‌طور کلی نادیده گرفتن قشر فرودستی که به این شغل روی آورده‌اند بشوند. از این‌رو، هم برای توجیه جمع‌آوری دستفروشان و هم امکان اجاره پیاده‌روها و کنترل بر فضای شهری تحت عنوان برقراری نظم شهری، طرح‌های ساماندهی را با این بازنمایی که به دستفروشان نیازمند واقعی کمک کنند، اجرا کردند.^۱

دست‌فروشان‌هایی که در کنار خیابان بساط می‌کنند تنها گروهی از دستفروشان نیستند که تحت تأثیر سیاست‌های جمع‌آوری یا ساماندهی دستفروشان قرار می‌گیرند زمانی که فتاحیان در سال ۹۷ ریاست اداره شهریان را بر عهده می‌گیرد برخورد با وانتی‌ها افزایش پیدا می‌کند اما اداره شهریان و شهرداری به‌تنهایی قادر به جمع‌آوری این گروه از دستفروشان نیستند بنابراین نیروی راهنمایی و رانندگی نیز وارد میدان تقابل با دستفروشان می‌شود و اداره شهریان با کمک پلیس سعی در جمع‌آوری وانتی‌ها و گاری‌های کنار خیابان می‌کند.^۲

«تهران شهری برای همه»^۳ یکی از شعارهای شهرداری برای جمع‌آوری دستفروشان است، شهری برای همه به‌جز دستفروشان که به عقیده شهرداری شهر را نازیبا و عبور و مرور را مختل

^۱ شهرداری تهران دستفروشان نیازمند را ساماندهی می‌کند // به‌زودی، ثبت‌نام آغاز می‌شود، به تاریخ ۱۳۹۵/۰۸/۲۷، قابل‌دسترسی در لینک <https://B2n.ir/sd4980>

^۲ همکاری پلیس جهت رفع سد معبر سیار در منطقه ۲، ۱۴۰۳/۰۲/۲۶، قابل‌دسترسی در لینک زیر <https://B2n.ir/qf2667>

^۳ اجرای طرح رفع سد معبر بساط‌گستران و وانتی‌ها در منطقه ۸ تهران، ۱۳۹۸/۰۸/۱۳، قابل‌دسترسی در لینک زیر <https://B2n.ir/gr1312>

می‌کنند البته تا زمانی که ذیل سیاست‌های ساماندهی قرار بگیرند و پرداخت پول برای اجاره مکان را بپذیرند.

تصویر ۶: جمع‌آوری دستفروشان

زمانی که رنجبریان ریاست اداره شهریان را بر عهده می‌گیرد برنامه ساماندهی و ساخت بازارچه برای دستفروشان تئاتر شهر را با جدیت بیشتری دنبال می‌کند؛ تئاتر شهر و بازار بزرگ دو محلی هستند که همواره محل درگیری و مناقشه بین دستفروشان و نیروهای دیگر بوده است و دستفروشان تحت تأثیر برخوردها شاید مدتی بساطشان را جمع کرده باشند اما همواره مسیرهای دیگری را برای بازگشت به محل کسبشان پیدا می‌کنند و نهادهای مختلف همچنان درگیر تصویب طرح‌ها و دستورالعمل‌های جدید می‌شوند.

در زمستان سال ۱۴۰۱ هیأت مقررات‌زدایی و بهبود کسب‌وکار مصوبه‌ای را تصویب کرد که طبق آن، مشاغل سیار و بی‌کانونی که اتحادیه ندارند و مجوز فعالیت دریافت نمی‌کنند از درگاه مجوزهای ملی کشور به صورت مستقل می‌توانند مجوز دریافت کنند «دبیرخانه هیأت موظف است با همکاری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، یا دستگاه مربوطه، برای آن دسته از مشاغل سیار و بی‌کانون که فاقد اتحادیه هستند و یا اتحادیه مربوطه برای آن‌ها پروانه کسب سیار صادر نمی‌کند، به ازای هر شغل یا کسب‌وکار نظیر فروشندگی سیار، دستفروشی و انواع خدمات آزادکاری نظیر کارواش سیار، تدریس خصوصی، تعمیرکاری سیار و ...، به‌طور جداگانه راهنمای دریافت مجوز مربوط را در درگاه ملی مجوزهای کشور به صورت ثبت محور بارگذاری و زمینه نظارت‌های پسینی را فراهم کند. دستگاه ناظر مشاغل سیار، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و حسب مورد، نیروی انتظامی، شهرداری‌ها یا دستگاه تخصصی مربوطه به تشخیص قانون، مقررات

یا دبیرخانه هیأت خواهند بود.^۱ و این افراد به واسطه مجوز دریافت شده از بیمه برخوردار خواهند شد و اجاره‌ای بابت محلی که در آن کاسبی می‌کنند، پرداخت می‌کنند «دبیرخانه هیأت موظف است با همکاری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و سایر دستگاه‌های اجرایی، زمینه استفاده دریافت‌کنندگان مجوز مشاغل سیار و بی‌کانون از بیمه تأمین اجتماعی، درگاه پرداخت اینترنتی و دستگاه پوز رسمی متصل به حساب کاری و نیز اجاره محل کار در روزبازارها و شب بازارها از شهرداری‌های کشور را فراهم کند.»^۲

بعد از این طرح و در تابستان ۱۴۰۲ دیگر اجازه بساط به دست‌فروشان چهارراه ولیعصر داده نشد و شرکت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر با همکاری شرکت شهربان و حریم‌بان شهری بازارچه‌ای به نام سرمد احداث کردند^۳ تا دست‌فروشان به مدت ۳ ماه رایگان در آنجا بمانند و بعد از ۳ ماه غرفه‌ها را اجاره کنند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله سعی شد نشان داده شود که از دهه ۴۰ چه نهادهایی حول دست‌فروشی شکل گرفته‌اند و چه سیاست‌هایی برای فعالیت دست‌فروشی تعیین شده است. یافته‌های پژوهش‌های پیشین عمدتاً پدیده دست‌فروشی را فارغ از درگیری‌ها و مناسبات نهادهای؛ به علل دست‌فروشی و پیامدهای منفی و مثبتی که می‌تواند داشته باشد می‌پردازند و در نهایت تیپولوژی از دست‌فروشان ارائه می‌دهند مقاله حاضر سعی کرد جای خالی کارهای پژوهشی یعنی تنش‌هایی که بین دست‌فروشان و نهادهای مختلف وجود دارد را پر کند و دست‌فروشی را نه به‌عنوان یک پدیده مستقل از نهادهای مختلف بلکه در ارتباط با آن‌ها درک کند و شکل ارتباطی که با نهادها دارند و خشونت‌هایی که از سمت نهادهای مختلف بر آن‌ها در قالب قوانین و مصوبات اعمال می‌شود را نشان دهد.

^۱ مصوبات هفتاد و سومین نشست هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار، مصوب ۲۶/۱۰/۱۴۰۱ هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار، قابل‌دسترسی در لینک

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=18227793580912047018>

^۲ مصوبات هفتاد و سومین نشست هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار، مصوب ۲۶/۱۰/۱۴۰۱ هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار قابل‌دسترسی در لینک

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=18227793580912047018>

^۳ پایان انسداد معابر چهارراه ولیعصر (عج) و آغاز ساماندهی دست‌فروشان و بساط‌گستران، ۱۴۰۳/۰۵/۲۷، قابل‌دسترسی در لینک زیر <https://B2n.ir/mx6633>

در برخورد های نهادی با دستفروشان پنج دوره وجود داشت؛ دوره اول برچسب سدمعبر برای بازخوانی دستفروشان مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این دوره نهادهای مختلفی در یک مفصل‌بندی کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و دستفروشی چنان یک معضل بازنمایی می‌شود، همکاری اداره اصناف ایران و شهرداری با یکدیگر منجر به کنشی می‌شود که دستفروشان را در یک میدان جدال تعریف می‌کند، هرچند تعریف دستفروشان با برچسب سدمعبر همچنان رایج است اما در دوره دوم با روی کار آمدن نهادهای دیگر و قوانین جدید، تنش‌ها و درگیری‌ها نیز شکل جدیدی به خود می‌گیرند و درگیری‌های نهادی آغاز می‌شود، دوره سوم، دوره‌ای است که شکل جدیدی از طرد دستفروشان در قالب ساماندهی شکل می‌گیرد و برخوردهای ضربتی کمتر از پیش ادامه می‌یابد، این دوره رویکردهای نئولیبرالی غالب می‌شود در پس پشت سیاست‌های مربوط به ساماندهی، چرخه اقتصادی قرار دارد که می‌تواند برای شهرداری سودآور باشد، دوره چهارم وزارت بهداشت نیز در یک مفصل‌بندی جدیدی با سایر نهاد قرار می‌گیرد و درگیری با دستفروشان را در یک میدان جدید تعریف می‌کند و این زمانی است که گفتمان بهداشتی غالب می‌شود و در نهایت دوره پنجم، دستفروشان در جدال میان ساماندهی، کارآمد برای کسب درآمد برای شهرداری‌ها و حذف از فضاهای شهری به حیات خود ادامه می‌دهند.

پژوهش حاضر کوشید تا فرایند مسأله‌مند شدن دستفروشی را نه در سطح فردی یا اخلاقی، بلکه در سطح گفتمانی-نهادی مورد بازخوانی قرار دهد؛ بازخوانی که نشان داد چگونه دستفروشی در بستر تحولات اقتصادی-اجتماعی و از خلال ورود نهادهای رسمی به تدریج از یک راهبرد معیشتی به یک مسأله شهری و انتظامی بدل شده است. آنچه در این تحلیل برجسته شد، نه صرفاً تضاد میان «نظم رسمی» و «امر غیررسمی»، بلکه منطقی‌هایی بود که در دوره‌های مختلف تاریخی، برچسب‌هایی تازه تولید کردند، نهادهایی نوین پدید آوردند و سیاست‌هایی متفاوت را برای مواجهه با این پدیده پیشنهاد کردند.

از «دستفروش مزاحم» تا «دستفروش نامنظم»، از «غیربهداشتی» تا «غیرقانونی» و سرانجام از «طردشدنی» تا «جذابیت شهری»، ما با فرایندی مواجهیم که در آن هویت دستفروشان به‌طور مداوم بازتعریف شده است- و هر بار این بازتعریف‌ها، توأم با صورت‌بندی‌هایی جدید از قدرت، مشروعیت و نظم شهری بوده‌اند. اگر در دوره‌ای، کنترل فیزیکی و قهری بر فضای عمومی در دستور کار نهادهای شهری بود، در دوره‌ای دیگر، سیاست‌های نرم‌تری چون ساماندهی، صدور مجوز یا مکانیزه‌سازی بازارها جای آن را گرفتند. اما

در تمامی این دوره‌ها، آن چه تکرار شده، حضور یک منطق مداخله‌گرایانه است که تلاش می‌کند امر غیررسمی را درون نظم نمادین قدرت بگنجانند یا به حاشیه براند.

مطالعه تاریخی-نهادی این روند، ما را با این پرسش بنیادین مواجه می‌سازد که «چه چیزی» و «چه کسی» می‌تواند در شهر بماند و از فضا سهم داشته باشد؟ به بیان دیگر، پدیده دست‌فروشی تنها در بستر فقر و نابرابری قابل فهم نیست، بلکه در نسبت با سیاست‌های فضا‌مندی، نظم نمادین و چگونگی اعمال قدرت بر بدن‌ها و روابط روزمره قابل تحلیل است. این مقاله، از خلال روایت نهادها و برجسب‌ها، به ما نشان داد که دست‌فروشی صرفاً یک شغل نیست؛ بلکه میدان مبارزه‌ای است برای بقا، دیده‌شدن و بازتعریف جایگاه شهروندی در نظامی که همواره در حال بازتولید مرزهای درون/بیرون، رسمی/غیررسمی و قانونی/اطردشده است.

جدول ۲: جمع‌بندی

دوره‌ها	ویژگی‌ها و نتایج مهم	رویکرد/سیاست کلیدی	نهادها/قوه‌ها	برجسب/گفتمان غالب
۱	دست‌فروشی به عنوان معضل شهری مطرح شد؛ همکاری اصناف و شهرداری برای مقابله و پاکسازی.	برخورد قهری و پاکسازی فیزیکی فضای شهری	شهرداری + سازمان اصناف	سد معبر دست‌فروش مزاحم
۲	در دوره دوم، گفتمان رسمی جرم انگاری تشدید شد؛ حق کسب در پیاده‌رو موضوع قانون و چالش شد؛ درگیری نهادی افزایش یافت.	تشدید برخوردها	نهادهای جدید ایجاد و قوانین جدید شهری تنظیم شد (همچون ستاد رفع سد معبر)	جرم انگاری دست‌فروشی
۳	تمرکز بر مکان‌یابی و اخذ مجوزها؛ کاهش برخوردهای قهرآمیز؛ فعال شدن چرخه سودآوری اقتصادی برای شهرداری (مثلاً بازارچه‌ها)	سیاست‌های ساماندهی (مجوزدهی، شکل‌گیری بازارچه‌های رسمی)	شهرداری به همراه بخش خصوصی و مدیریت شهری جدید	ساماندهی دست‌فروشان

دوره‌ها	ویژگی‌ها و نتایج مهم	رویکرد/سیاست کلیدی	نهادهای/قوه‌ها	برجسب/گفتمان غالب
۴	گفتمان «غیربهداشتی» بودن کالاهای دست‌فروشان حاکم شد. مداخله نهادهایی همچون وزارت بهداشت	برجسته‌سازی ملاحظات بهداشتی، مالیاتی و نظارتی	وزارت بهداشت و سایر نهادهای تخصصی بهداشتی	غیربهداشتی‌انگاری دست‌فروشی
۵	تداوم بن‌بست: از یک‌سو شهرها به درآمد از محل مجوزها و بازارچه‌ها نیاز دارند و از سوی دیگر گفتمان «آراستگی شهری» و «حقوق مالکیت عمومی» با آن تقابل ایجاد کرده است. دست‌فروشان در این میدان نبرد برای بقا حضور دارند.	سیاست‌های دوگانه؛ هم ساماندهی برای کسب درآمد و هم حذف تدریجی	شهرداری و دستگاه‌های اجرایی شهری	جذابیت شهری

منابع

- آجرلو، سمیه، و صادقی، سهیلا (۱۳۹۰). تبیین جامعه‌شناختی گرایش زنان به دست‌فروشی (مطالعه موردی زنان دست‌فروش مترو). *دوفصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی*، ۱۹(۱)، ۷۹-۱۱۲.
- اقبال، ابراهیم. ۱۳۹۴. بررسی پدیده دست‌فروشی در مترو شهر تهران و راه‌های ساماندهی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش علوم اجتماعی، به راهنمایی دکتر عادل ابراهیمی لویه، دانشگاه البرز.
- آیین‌نامه اجرایی ماده (۱۶) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار، مصوب ۱۳/۰۲/۱۳۹۴، قابل‌دسترس در لینک https://rc.majlis.ir/fa/law/print_version/928298
- بیات، آصف (۱۳۹۶). سیاست‌های خیابانی؛ جنبش تهی‌دستان ایران. سید اسدالله نبوی چاشمی، تهران: شیرازه.
- تقاضای وزیر بهداشت از وزارت کشور؛ با دست‌فروشان و دوره‌گردان مواد غذایی برخورد شود، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، منتشرشده در تاریخ ۲۳ اسفند ۱۳۸۳، قابل‌دسترس در لینک isna.ir/x6jxP
- تاریخچه، سایت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر، قابل‌دسترس در لینک <http://samandehi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=63>
- حسین‌یزدی، مریم. ۱۳۹۰. بررسی انسان‌شناسی دست‌فروشی در مترو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته انسان‌شناسی، دانشگاه تهران.

حسینی‌نژاد، حسین، رضا، زلفی‌ورزقانی، فاطمه، حیدرجماعت (۱۳۹۶). بررسی تأثیر سیاست‌های کاربری فضاها شهری بر افزایش دست‌فروشی و خرده‌فروشی سیار (مطالعه موردی منطقه ۱۰)، نشریه *مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری*، دوره ۳(۴)، زمستان، صفحات ۹۲-۸۲.

دست‌فروشان: ما را به رسمیت بشناسید، عضو هیأت مدیره کانون شوراهای اسلامی کار استان تهران: با ساماندهی دست‌فروشان، وجاهت اجتماعی آنان تغییر می‌کند، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، منتشرشده در تاریخ ۱۹ دی ۱۳۸۳، قابل‌دسترسی در لینک isna.ir/x63Dp

دانش‌مهر، حسین (۱۳۹۸). پدیده‌نگاری فروشندگان خیابانی در شهر سنج، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۲)، ۲۷۱-۲۹۵.

دستورالعمل ساماندهی دست‌فروشان، از سایت شناسنامه قانون، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۸/۱۲/۸ <https://B2n.ir/qs6658>

رستمی، سارا. ۱۳۹۳. بررسی علل و پیامدهای دست‌فروشی زنان در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، به راهنمایی یعقوب موسوی، دانشگاه الزهرا.

رضایی، ناهیده، نجاری‌نایی، رعنا (۱۴۰۳)، مروری بر تجربیات بین‌المللی ساماندهی دست‌فروشی با تأکید بر نقش دست‌فروشی در منظر شهری، *اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۵ (۱) بهار، صفحات ۱۷۰-۱۵۶.

شفیعی قهفرخی، اکبر. ۱۳۷۴. بررسی زمینه‌های اجتماعی- اقتصادی مؤثر بر پیدایش و گسترش بخش غیررسمی: مطالعه دست‌فروشان شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، به راهنمایی عبدالعلی لهسایی‌زاده، دانشگاه شیراز.

شریفی، احسان، «دکتر قالیباف با حمایت خود سهمی بسزا در تحول شرکت شهربان و حریم‌بان داشته‌اند»، سایت شخصی احسان شریفی، منتشرشده در تاریخ ۹ اسفند ۹۳، قابل‌دسترسی در لینک <http://ehsansharifi.ir/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%AF%D8%B1-%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%D9%87-%D9%87%D8%A7/articleType/ArticleView/articleId/875>

شیخی، محمد (۱۳۶۹). علل و پیامدهای دست‌فروشی، *اطلاعات سیاسی- اقتصادی*، ۳ (۳۵)، ۷۰-۶۶. بهار.

طالب‌پور، اکبر (۱۳۹۴). تبیین جامعه‌شناختی گرایش به دست‌فروشی: پژوهشی کیفی (مطالعه موردی درباره مردان دست‌فروش بازار و مترو در شهر تهران). *فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی*، ۱۶۳-۱۴۱، تابستان.

طاهری‌تفتی، مژگان (۱۴۰۰). تحلیل سیاست‌های رسمی‌سازی دست‌فروشی با رویکرد تحلیل گفتمان، *فصلنامه مجلس و راهبرد*، ۲۸ (۱۰۵)، پاییز، صفحات ۸۵-۵۹.

طرح سیاست‌گذاری هوشمندانه شهرداری‌ها برای فروشندگان کم‌سرمایه و دست‌فروشان، اردیبهشت ۱۳۹۸، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی، قابل‌دسترسی در لینک <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1133774>

قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴/۰۴/۱۱، ص ۲۱، قابل دسترس در لینک
<http://estahban.ir/download/1.pdf>
 قانون اصلاح پاره‌ای از مواد و الحاق مواد جدید به قانون شهرداری مصوب سال ۱۳۳۴ مصوب
 قابل دسترس در لینک <http://estahban.ir/download/1.pdf>
 قانون تعزیرات حکومتی، مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳، قابل دسترس در لینک
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/99597>
 قوانین و مقررات در حوزه اصناف، سایت ساماندهی صنایع و مشاغل شهر، قابل دسترس در لینک
<http://samandehi.tehran.ir/Default.aspx?tabid=65#1354296---->
 قانون نظام صنفی، مصوب ۱۳۹۲/۰۶/۱۲، قابل دسترس در لینک
<https://www.saramad.ir/fa/ghavanin/ghavaninmarkaz/ghavanin/ghanunnezamsenfi>
 میرغفاری، مرجان. ۱۳۹۷. تجربه زیسته زنان دستفروش مترو. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته
 جامعه‌شناسی، به راهنمایی حبیب‌الله زنجانی، دانشگاه آزاد اسلامی.
 موسوی، سیده لیلا، روابط حاکمیت و اتاق اصناف، موسسه مطالعات تاریخ معاصر/ایران، قابل دسترس در
 لینک <http://www.iichs.ir/s/6789>
 موسوی‌زاده الجزایری، سید محسن، اصلاحات ارضی چه تأثیری بر ساختارهای اقتصادی ایران گذاشت؟،
 موسسه مطالعات تاریخ معاصر/ایران، قابل دسترس در لینک <http://www.iichs.ir/s/5498>
 مظلومی، شیوا، و استعلامی، علیرضا (۱۴۰۰). ساماندهی دستفروشان و تأثیر آن بر زیست شهری (نمونه
 موردی: محله کن منطقه ۵، ناحیه ۲، فصلنامه علمی- پژوهشی و برنامه‌ریزی شهری، ۱۲(۴۵)،
 تابستان.
 مصوبات هفتاد و سومین نشست هیأت مقررات زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار، مصوب ۲۶/۱۰/۱۴۰۱
 هیأت مقررات زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار قابل دسترس در لینک
<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=18227793580912047018>
 محبی، میلاد، حیدری، آرش (۱۴۰۰). دستفروش به‌مثابه غریبه، مطالعات جامعه‌شناختی، دوره ۲۸ (۲)،
 پاییز و زمستان، صفحات ۳۸-۹.
 نایی، هوشنگ، سعیدی، علی‌اصغر، و توکلی‌راد، مهرداد (۱۳۹۸). زمینه‌های شکل‌گیری دستفروشی در
 شهر رشت، بررسی مسائل اجتماعی در ایران، ۱۰(۲)، پاییز و زمستان.
 یاسینی، ریحانه (۱۳۹۶). بساط ارتزاق در کنار خیابان، خبرگزاری ایران، قابل دسترس در لینک
<http://www.magiran.com/npview.asp?ID=3666177>
 وارچین، رجب (۲۰۱۵). ستیز بین دستفروشان خیابانی و مقامات محلی. ترجمه مهرداد امامی. نقد
 اقتصاد سیاسی. قابل دسترس در لینک
<https://pecritique.com/2017/12/25/%d8%b3%d8%aa%db%8c%d8%b2-%d8%a8%db%8c%d9%86-%d8%af%d8%b3%d8%aa%e2%80%8c%d9%81%d8%b1%d9%88%d8%b4%d8%a7%d9%86-%d8%ae%db%8c%d8%a7%d8%a8%d8%a7%d9%86%db%8c-%d9%88-%d9%85%d9%82%d8%a7%d9%85%d8%a7%d8%aa/>

- Ajarlu, S., & Sadeghi, S. (2011). A sociological explanation of women's tendency toward street vending (A case study of female metro vendors). *Journal of Sociological Studies*, 19(1), 79-112. [In Persian]
- Auerbach, K. 2024. "Street Economics and the Fabric of the City: Informality and Everyday Life in Urban Public Spaces", *Urban Studies Journal*, 61(1), 45-67.
- Bayat, A. (2017). *Street politics: Poor people's movements in Iran* (S. A. Nabavi Chashmi, Trans.). Tehran: Shirazeh. [In Persian]
- Daneshmehr, H. (2019). Phenomenography of street vendors in Sanandaj. *Iranian Social Issues Studies*, 10(2), 271-295. [In Persian]
- Eghbal, E. (2015). *An investigation of street vending in Tehran metro and ways of organizing it* (Master's thesis). Alborz University, Iran. [In Persian]
- Fan, Y., Guthrie, A., & Levinson, D. 2022. "Social Diversity and Public Safety: Revisiting the Eyes on the Street Hypothesis". *Journal of Urban Affairs*, 44(3), 295-312.
- Gamielien, F., & Van Niekerk, L. 2017. "Street vending in South Africa: An entrepreneurial occupation". *South African Journal of Occupational Therapy*, 47(1), 24-29.
- Handoyo, E., & Setiawan, A. B. 2018. "Street Vendors (PKL) as the Survival Strategy of Poor Community". *JEJAK: Jurnal Ekonomi dan Kebijakan*, 11(1), 173-188. [In Persian]
- Hosseini-Nejad, H. R., Zolfivarzaghani, F., & Heidarjameat, H. (2017). The impact of urban land-use policies on the increase of street vending and mobile retailing (Case study: District 10). *Journal of Geography, Urban Development and Management*, 3(4), 82-92. [In Persian]
- Hosseini-Yazdi, M. (2011). *An anthropological study of street vending in the metro* (Master's thesis). University of Tehran, Iran. [In Persian]
- Iranian Students News Agency (ISNA). (2005, January 9). Street vendors: Recognize us. Retrieved from isna.ir/x63Dp [In Persian]
- Iranian Students News Agency (ISNA). (2005, March 13). The Minister of Health's request to confront food street vendors. Retrieved from isna.ir/x6jxP [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly Research Center. (2019). *Smart policy design for municipalities regarding low-capital vendors*. Retrieved from rc.majlis.ir [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (1955). *Municipality law* (Approved July 2, 1955). Retrieved from estahban.ir [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (1966). *Amendment law to the municipality law*. Retrieved from estahban.ir [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (1989). *Governmental punitive law*. Retrieved from rc.majlis.ir [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2013). *Guild system law*. Retrieved from saramad.ir [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2015). *Executive bylaw of Article 16 of the law on continuous improvement of the business environment* (Approved May 2, 2015). Retrieved from rc.majlis.ir [In Persian]
- Mazloumi, S., & Estelami, A. (2021). Organizing street vendors and its impact on urban life (Case study: Kan neighborhood). *Urban Planning Quarterly*, 12(45). [In Persian]
- Mirghafari, M. (2018). *Lived experiences of female metro street vendors* (Master's thesis). Islamic Azad University, Iran. [In Persian]
- Mohabi, M., & Heydari, A. (2021). Street vendor as a stranger. *Sociological Studies*, 28(2), 9-38. [In Persian]
- Mosavabat Deregulation Board. (2023). *Resolutions of the 73rd meeting*. Retrieved from qavanin.ir [In Persian]
- Mousavi, S. L. (n.d.). *Relations between governance and the guild chamber*. Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. Retrieved from iichs.ir [In Persian]

- Mousavizadeh Aljazayeri, S. M. (n.d.). *Land reforms and their impact on Iran's economic structures*. Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. Retrieved from iichs.ir [In Persian]
- Nayebi, H., Saeidi, A. A., & Tavakkoli-Rad, M. (2019). Factors contributing to street vending in Rasht. *Iranian Social Issues Studies*, 10(2). [In Persian]
- Organization for Organizing Urban Industries and Jobs. (n.d.). *Guild laws and regulations*. Retrieved from samandehi.tehran.ir [In Persian]
- Organization for Organizing Urban Industries and Jobs. (n.d.). *History*. Retrieved from samandehi.tehran.ir [In Persian]
- Ray, C. N., & Mishra, A. 2011. "Vendors and informal sector: A case-study of street vendors of Surat City". Centre for Urban Equity (An NRC for Ministry of Housing and Urban Poverty Alleviation, Government of India) CEPT University, Working Paper-15.
- Reyes, R. M. 2013. "Crime, street vendors and the historical Downtown in post-Giuliani Mexico City". *International Journal of Criminology and Sociology*, 2, 186-198.
- Rezaei, N., & Najari-Nabi, R. (2024). A review of international experiences in organizing street vending with emphasis on urban landscape. *Urban Economics and Planning*, 5(1), 156-170. [In Persian]
- Roever, S., & Skinner, C. 2016. "Street vendors and cities". *Environment and Urbanization*, 28(2), 359-374.
- Rostami, S. (2014). *Causes and consequences of women's street vending in Tehran* (Master's thesis). Alzahra University, Iran. [In Persian]
- Shafiei Ghahfarrokhi, A. (1995). *Socio-economic factors affecting the emergence and expansion of the informal sector: A study of Shiraz street vendors* (Master's thesis). Shiraz University, Iran. [In Persian]
- Sharifi, E. (2015, February 28). Dr. Ghalibaf's role in transforming Shahrban Company. Retrieved from ehsansharifi.ir [In Persian]
- Sheikhi, M. (1990). Causes and consequences of street vending. *Political-Economic Information*, 3(35), 66-70. [In Persian]
- Shenasnameh Ghanoon. (2019). *Guidelines for organizing street vendors*. Retrieved from B2n.ir/qs6658 [In Persian]
- Taheri-Tafti, M. (2021). An analysis of formalization policies of street vending using discourse analysis. *Majles and Strategy Quarterly*, 28(105), 59-85. [In Persian]
- Talebpour, A. (2015). A qualitative sociological explanation of the tendency toward street vending (Case study of male vendors in Tehran). *Cultural-Social Knowledge Quarterly*, 141-163. [In Persian]
- Vargas Falla, A. M. 2013. "Legal empowerment of informal workers: Alternative models of regulation for street vendors in Bogota, Colombia". *Regulating for decent work*.
- Warchin, R. (2015). Conflict between street vendors and local authorities (M. Emami, Trans.). *Political Economy Critique*. Retrieved from pecritique.com [In Persian]
- Yasini, R. (2017). Livelihood stalls on the sidewalks. *Iran Newspaper*. Retrieved from magiran.com [In Persian]